

מבצע קדש ומערכת סואץ: הרקע הפוליטי בזמן התיכון 1949–1956

משה שמש

meshbar soaz, stahiluto behalameh chabrat t'ulat soaz b'dei nazar b-1956.7.26. ושייאו
b'meracot soaz, v'hidurrot ha-matzb' bgibilot yisrael v'medinot urav shi'ah h'ha b'mebatz
kadsh (29 ba-oktوبر-5 b-november 1956), hem toz'ah shel tahlicim polityim v'zbe'aim
ba-ozor ha-mizra'ah ha-tik'on b-shanim 1949–1956.

מטרת המאמר היא להציג על כך שתוצאות תהליכי אלו יצרו והות אינטראסיטים
b'ין yisrael, zrafat v'britanya v'hafco at ha-umot ha-zvai b'in yisrael l'mezrim mazd achad
v'b'in mezrim l'zrafat v'britanya mazd shni, lablati nenu. b'shniim alu ha-matzb' ha-politi
ba-ozor shonah l'halotzin moza sharrer bo b-shniim ha-rashonot la-achar melhatmat ha-olam ha-snaya
k'zab ha-ayrouim h'ya mahir v'belati nitin l'hizovi; meshtrim chadshim k'mo um or'yanatziot
chadshot b'medinot ha-penimim v'ha-zivon. hal carosom b'meudan v'bahshefutan shel mu'azmot ha-me'arav,
v'bamio'ad – nozraha 'be'utit pl'stini' shumda b'marczo shel ha-scasuk ha-urabi-yisraeli.

הקמת מדינת yisrael v'ha-tbosah ha-urabiyet ha-zvai b'melhatmat ha-shoror h'yo ha-irou
ha-tramoti bi-yoter shohova ha-olam ha-urabi ma'o. ha-tbosah ha-zvai to'ara b'olam ha-urabi
b'monohim k'shimim camo 'sho'at pl'stini' (nig'bat pl'stini' au 'asun pl'stini' (fa'arif'im
pl'stini'). shlosim shna shel m'amz ayinatzivi – polityi v'zvai – shel ha-pl'stinim,
b'si'ou medinot urav, l'mnuu ha-gashmat ha-zvahat b'lpor v'ha-kmat b'it la-ommi le'um ha-youdi,
la hou'ilo. ha-bityo ha-mochshi li'sho'at pl'stini' b'uni'i ha-olam ha-urabi (l'me'ut ir'dan),
v'bamio'ad b'krav ha-pl'stinim, h'ya ha-yulmot ha-mosag 'pl'stini' mahmef ha-gia'ografiyat
polityit shel ha-ozor v'zirat b'utit ha-pl'itim ha-pl'stinim. ain pl'ala sha'rabta sferot
v'shera, niyotkim chabrtiyim v'polityim niktavo b'ekbot ha-tbosah. 'sho'at pl'stini' v'lokha
hafco la-zir merazi b'chayim ha-polityim v'ha-chabrtiyim shel ha-olam ha-urabi v'lnkodot mo'za l'kul
ha-tiyasot li-yisrael, l'me'uda v'lgorla ba-ozor.

ha-tkufa shebin 1949–1951 – d'hayino matom melhatmat ha-shoror v'chitim ha-scamim
shvihah-henshak b'ין yisrael l'mezrim (p'broar 1949), libnun (mar's 1949), li-ridon
(april 1949) v'losorah (yoli 1949) v'ud amatz 1951 (r'zach ha-melk ubdalha b'iyoli
(1951) – h'ita tkufat me'uber b'ichshim b'ין yisrael l'medinot urav. nofzo ha-ashliot,
ngozo ha-tkufot v'phato ha-sicoyim la-hsder shalom b'inyan. ha-pur b'in ha-ziviyot v'ha-tkufot,

ואולי גם הרהורי הלב, לבין המציגות הפלסטינית היה גדול. لكن לא ניתן היה לגשר בין התנאים שהעלו' מדיניות ערב להסדר שלום - למروת תבוסתן הצבאית - לבין העמדת הישראלית, פרי ההישגים הטריטוריאליים במלחמה. ישראל ראתה בהסכם שביתת-הנשך שלב מעבר לקראת שלום של קבע תוך זמן מתkeletal על הדעת; מדיניות ערבית, לעומת זאת, ראו בהסכם אלה אמצעי לייצוב קו הפסקת-האש, כדי למנווע הישגים טריטוריאליים ישראליים נוספים. בסופו של דבר הסכם שביתת-הנשך להסכם השלום. שיחות י Shirot עם ירדן למען הסדר שלום החלו בנובמבר 1949, אך באפריל 1951 הגיעו למכוון סתום ועברו לדיוון בביוזע הסכם שביתת-הנשך ובהידרדרות המצב הבטחוני בגבול עם ירדן בדרכם.¹ הצעתו של חוסני אל-זיעים, שביצע את הפיכת הרשותה בסוריה ב-30.3.49, מוסף אפריל ראשית מאי 1949 בדבר 'שלום נפרד עם יישרל' תמורה 'שינוי הגבול [דהינו] חצי הכנרת', לא עמדה במחנן המשא ומתן. בגיןו סבר שקדם כל יש' לחזור להסכם שביתת-הנשך על בסיס הקו הבינלאומי ואחר-כך לדון על שלום.² החרפת המצב הבטחוני בגבולות הפכה לבואה למצב היחסים בין מדינות ערבי לישראל וביטוי לעמדת הבסיסית כלפי ישראל.

בעקבות מאמרי התיווך של ועדת הפיאום שהאו"ם הקים ב-11.12.49 ובחסותה נפתחה ב-27.4.49 ועדיין לוואן, בהשתתפות נציגי ישראל, מצרים, ירדן ولبنון, וכן נציגים שדיברו בשם הפליטים הפלסטינים. סוריה הצטרפה לדינום לאחר חתימה על הסכם שביתת-הנשך ביולי 1949. במהלך השיחות נאלצו שני הצדדים להגדיר - לדיאונה באופן رسمي ומוצהר - את עמדותיהם באשר לתנאי השלום. ב-12.5.49 חתמו כל המשתתפים על 'פרוטוקול לוואן' שהזימה הוועדה. ב프וטוקול נאמר כי למען השגת יעידה של החלטת עצרת האו"ם מה-11.12.48 ביחס לפלייטים ולשאלות הטריטוריאליות מציעה הוועדה לצדים 'מסמרק בעבודה' - שהיא למעשה מפת תכנית החלוקה מנובמבר 1947 - 'ביבס' לדינום עם הוועדה. הפרוטוקול קובע הסכם שני הצדדים להזעה זו, מתוך הבנה שלחלופי השקפות ביניהם תהיה השלה על

1. תעודות על השיחות עם עבדאללה ראה: יממה רונטאל (עורכת), *תעודות למדינות החוץ של מדינת ישראל, כרך ד, מאי-דצמבר 1949, ירושלים תשמ"ו, עמ' 50-51*; וכן י' פרוינדליך (עורך), *תעודות למדינות החוץ של ישראל, כרך ה, 1950, ירושלים תשמ"ה*. מחקרים שפורסמו על השיחות בין ישראל וירדן ראה לפי סדר הופעתם: א' סלע, מגעים לשא ומתן: יחסיו הסוכנות היהודית ומדינת ישראל עם המלך עבדאללה 1946-1950; תל-אביב 1985; ד' שיפטן, אופציה ירדנית: ישראל, ירדן והפלסטינים, תל-אביב 1987; א' רבינוביץ, *השלום שחמק: יחסיו הישראלי ערבי 1949-1952*, ירושלים 1991; A. Shlaim, *The Collusion Across the Jordan: King Abdullah, The Zionist Movement, and the Partition of Palestine*, Oxford 1988

2. על הצעת חוסני אל-זיעים ועמדת ישראל ראה: A. Shlaim, 'Husni Zaim and the Plan to Resettle Palestinian Refugees in Syria', *Middle East Focus*, Fall 1986, pp. 26-31; א' שלו, *שיתוף-פעלה בצל עימות, תל-אביב 1987*, עמ' 56-65; א' רבינוביץ, *השלום שחמק*, עמ' 59-97; ד' בגיןו, *יוםן המלחמה: מלחמת העצמאות תש"ח-תש"ט*, ג, תל-אביב 1982, עמ' 993.

התיקונים הטריטוריאליים הנחוצים לביצוע היעדים הנ"ל.³ בהגדירם את עמדתם הרשמית, בכתב או בעל-פה בפני הוועדה, הבינו העربים את נוכנותם למשא ומתן לשולם עם ישראל רק על בסיס החלטות החלוקה של האו"ם מנובמבר 1947. הם דרשו את החוזה הפליטים על-פי החלטת האו"ם מס' 180, וכן לאפשר לפלייטים שירצו בכך לחזור לבתייהם. ישראל הביעה את נוכנותה לקלוט מאות אלפי פלייטים.⁴

המצרים גילו בזע媳妇 לוזאן עמדה נוקשה מאוד כלפי ישראל. הם הובילו בגיבוש העמדה הכלל-ערבית, והציגו אותה בתיקיפות. דוגמה אופיינית היה קביעתו של עבד אל-מנעם מוצפפא, נציג מצרים בזע媳妇, בשיחתו עם אליהו שנון, ב-1.6.49' בשוויז' כי 'אין המדינות הערביות מוכנות בשלב הנוכחי להתחום על הסכמי שלום עם ישראל' – הן יסכימו רק לגבולות נובמבר 1947, דהיינו גבולות החלוקה, וכי מצרים לא תותר על רצאות עזה ועל הנגב הדרומי. מוצפפא דרש שמצרים תקבל את הנגב הדרומי בקו מגדל-ים המלח, כלומר 'תכנית ברנדוט'. גם באוגוסט 1949, בשיחות עם נציגי משרד החוץ הישראלי מחוץ לזע媳妇, דרשו הנציגים המצרים להפוך את הנגב כולו, הצפוני והדרומי, לערבי.⁵ ועידת לוזאן נכשלה ופורה בסוף אוגוסט 1949.

בדוח פנימי מה-3.50.20 שהגיע מזכ"ל הליגה הערבית למועצה הליגה הערבית במושבה ה-12, הוא סיכם את העמדה הערבית בבעיה הפלסטינית כפי שגבש אותה מועצת הליגה הערבית, כדלקמן:

המדינות הערביות דבקות בשיבת כל הפליטים החפצים לשוב ובמתן פיצויים על רכושם ובתייהם של אלה שאינם רוצחים לשוב. באשר לפתרון הטריטוריאלי (אקלימי), מדינות ערבי דבקות בעמדה שטחה של המדינה היהודית, כפי שהוגדר בהחלטות האו"ם משנת 1947, יהיה בסיס לפתרון זה תוך הפעלת עקרון הפיצוי הטריטוריאלי על-פי שני עקרונות: האחד, קטיעת חלקים מהמדינה היהודית כדי לישב [בhem] את הפליטים שאינם שבים; השני, אם ישראל תחויק ברשותה חלקים מהשטח שהוא כובשת כעת ואשר לא נכלל בשטח מדינתה לפני תכנית החלוקה משנת 1947, או זיהה לחת לשטח [האזור] العربي [בהתאם לחלוקה] פיצוי בחלקים [אחרים] משטח מדינתה, לפי תכנית החלוקה הנזכרת. בשל שיקולים אלה, צורכי הקשר הטריטוריאלי בין מדינות ערבי ושיקולי הביטחון, דרשו הממשלה הערבית מועצת הפיסוס

- .3. נוסח פרוטוקול לוזאן ראה: ימימה רוזנטל, *תעודות למדינות החוץ*, ד, לעיל הערא 1.
- .4. פרטים על ועידת לוזאן ועמדת הצדדים ראה: שם, *תעודות מס' 1, 4, 8, 13, 26, 32; N. Caplan, 'The Lausanne Conference, 1949: A Case Study in Middle East Peacemaking'*, Tel-Aviv 1993.
- .5. מדיניות החוץ הישראלית, עיונים בתקומת ישראל, 1 (1991), עמ' 241-261; ימימה רוזנטל, *תעודות למדינות החוץ*, ד, *תעודת מס' 48*, עמ' 86; ראה גם א' רבינוביץ, *השלום שחמק*, עמ' 153-158.

לצוף לאזרע הערבי של פלסטין [בהתאם לחלוקת] את חלק הנורther מהנגב ואת הגליל המזרחי, להחויר את לוד, רמלה, יפו ובאר שבע; ליצור פרוזדור בין ירושלים ונמל יפו הערבי; ולהפוך את נמל חיפה לנמל חופשי.⁶

עדמה מסכמת זו, שאושרה בפורום הערבי הבכיר ביותר באותה תקופה, הייתה העמדת המוסמכת הרשמית של מדינות ערביות תקופה הנסקרת. ואמנם ראש מדייניות ערבי דבקו בה בהצהרותיהם הגלויות, אם כי נמנעו מלפרט אותה, כפי שמצו"ל הליגה עשה בדיוחו. עדמה זו גם שימושה למנהיגי ערבי, כולל נאצרים, כו מנהה בשיחותיהם עם מדינאים מהמערב.

המחזית הראשונה של שנות החמשים, עד לפrox מלחמת סיני-סואץ, עדמה בסימן התפתחויות והתהיליכים הפליליים הבאים באזרע:
א. מאיץ אינטנסיבי של מעוצמות המערב לכונן מערכת הגנה אזרחית מול 'האים הרומי' מצפון, ובמקביל המשך הניסיונות להסדר ערבי-ישראלי, אם בדרך של העלאת נוסחות להסדר או באמצעות מתווכים.

ב. חוסר יציבות במשטריהם של כמה מהמדינות המרכזיות (מצרים, ירדן, סוריה) ועליתו של נאצרים מניגו החדר של העולם הערבי ונושא דגל הלאומיות הערבית. התוצאה - קוטבויות ופיצול במערכת היחסים הבינערביים, על רקע התחרות על הנהגת העולם הערבי בין מצרים ועיראק.

ג. החפת היחסים בין ישראל למדינות ערבי, עדין תחת צלה של התבוסה הערבית לישראל במלחמת השחרור. הביטוי לכך הוא תחיליך ההידרדות במצב הבטחוני בגבולות שביתת-הנסק, החפת החرم הכלכלי על ישראל, והאימומים במלחמה לשם חיסול מדינת ישראל. התלוותה לכך התעצמות צבאית של מדינות ערבית קראת עימות צבאי כולל.

מעוצמות המערב

א. המאמצים להקים מערכת הגנה אזרחית
יוזמתן הראשונה של מעוצמות המערב היה פרסום הצהרה המשולשת ב-25.5.1950 בדבר מדיניות החימוש באזרע, אשר מטרתה הייתה שמירת הסטטוס quo הטוטורייאלי באזרע.⁷ מדינות ערבי רשמו לפניהן כי 'אין בכוונת ההצהרה לאלץ' לפתח במוקם עם ישראל או לקבוע מראש באיזו צורה שהיא את יישובה הסופי של ביתא א"י'.⁸ אך עיקר דאגתן של בריטניה וארצות-הברית הייתה נתונה לארגון הגנת המזרחה

6. מזכירות הליגה הערבית, מדabinet ג'יסטאט דור אל-אייג'תימאע אל-עדי אל-ית'אני עשר לימג'ליס אל-ג'אמעה 17.6.50-25.3.1950 (פרוטוקול ישיבות המושב ה-12 של מועצת הליגה [הערבית]), ספריית מכון טרומן, הר הצופים, ירושלים.

7. נוסח ההצהרה המשולשת ראה: המזרחה החדש, א, 4, يول 1950, עמ' 336.

8. על התגובה הערבית ראה שם, עמ' 300-301; וכן שם, ב, 1 (אוקטובר 1950), עמ' 32-31.

התיכון, על רקע המלחמה הקריה בין המזרח והמערב ומול מה שנראה בעיניהן כאוֹם הרוסי הקומוניסטי מצפון. בפברואר 1951 הziעה בריטניה למדינות האוֹר את 'ארגון הגנת המזרח התיכון' (MEDO). באוקטובר 1951 יזמו שלוש המדינות את מה שקראו 'פיקוד המזרח התיכון' (MEC). ב-13.10.51 פנו שלוש המדינות לישראל ולמדינות ערביות אוחדות להשתתף בפיקוד המזרח-תיכון על בסיס של שוויון ושותפות עם יתר המדינות.⁹ מצרים הודיעה כבר באותו יום שהיא דוחה את ההצעה הבריטית. עמדתה חריצה למעשה את גורל ההצעה. בעקבות כשלון המהלך הבריטי עברה הגנה לארכות-הברית, אך עדין בלי מחויבות מצדיה להשתתף באופן פעיל בארגון הגנה האוֹר. ארצות-הברית נתה להקים 'פיקוד מזרחי' (MEC) המתבסס על מערכת הסכמים דו-צדדיים בין מדינות המערב לבין כל אחת מדינות האוֹר. במאי 1953 ערך מזכיר המדינה האמריקני, דאלס, סיור באוֹר, כולל מצרים. בשיחתו עם נאצ'ר באקHIR ב-11.5.53 דחה האחדרן את נימוק האוֹם הסובייטי והקומוניסטי בטענה כי האוֹם קיים מצד האנגלים בתעלת סואץ, והוסיף: 'איןני מאמין כי הצבא האדום יכול לעיראק דרך איראן'. נאצ'ר דחה בתוקף כל אפשרות של המשך הימצאות חיללים אנגליים באוֹר התעלה. לדעתו, ברית הגנה העברית משנת 1951 היא התחליף לבירותות המערביות.¹⁰ בתום הסיור הגיע דאלס למסקנה שיש לבסס את הגנת האוֹר על מערכת הסכמים דו-צדדיים רחבים עם מדינות הנמצאות בנקודת המוקד האסטרטגי, כאשר המגמה היא לשלבן מאוחר יותר במערכת הגנתית רחבה יותר, תוך מתן נשך לחיזוק המשטרים מפנים. לדעת דאלס מדינות 'הנדיך הצפוני' (איראן, תורכיה, פקיסטן וגם עיראק) מהוות בסיס איתן יותר להגנת המזרח התיכון מול האוֹם הרוסי, ביחס בהתחשב בברית הידידות שכדרתו בעיניהן תורכיה ופקיסטן כבר ב-1951.¹¹

ב-2.4.54 חתמו תורכיה ופקיסטן על חוזה הגנה; ב-21.4.54 נחתם הסכם לסיוע צבאי בין ארצות-הברית לעיראק, וחודש לאחר מכן, ב-19.5.54 נחתם הסכם סיוע בין ארצות-הברית ופקיסטן. חתימת הסכם הפיני בין מצרים ובריטניה ביולי 1954, שבו הסכימה מצרים לשובם של הבריטים לאוֹר התעלה במקורה של התקפה על אחת מארצות ערב וטורכיה, נתנה 'כיסוי' לה策יפות עיראק לברית התורכית-פקיסטנית. וכך, למראות התנגדותה הנחרצת של מצרים ומאציה למנוע ה策יפות עיראק 'לנדבר הצפוני', חתמה עיראק ב-24.2.55 על חוזה הגנה עם תורכיה, אשר נודע בשם 'ברית בגדייד'. בריטניה הצטרפה לברית באפריל 1955, פקיסטן בספטמבר 1955, ואיראן

.9. על התוכנית ותגובה מצרים ראה: J.C. Campbell, *Defense of the Middle East*, New York 1958, pp. 40–48

.10. פואד מטר, ביצראהה ען עבד אל-נאצ'ר: חיואר מע מהמד חסני היכל (בגilioי לב על עבד אל-נאצ'ר: דיאלוג עם מהמד חסני היכל), בירחות 1975, עמ' 78–80; M.H. Heikal,

Cutting the Lion's Tail: Suez Through Egyptian Eyes, London 1986, pp. 37–41

.11. על ביקור דאלס באוֹר ותוצאותיו ראה: Department of State Publication, *Foreign Relations of The United States (FRUS) 1952–1954, Near East*, Part 1, pp. 364–398

באוקטובר 1955.¹² ארצות-הברית לא הצטרכה להלכה לבנית בגדייד, אף שהיא זו שיזמה וטיפחה אותה למשעה. התלהבותם של האמריקנים מהברית פחתה מחתם התנגדותו החריפה של נאצרים. עם זאת ארצות-הברית נטלה חלק פעיל בועדה הצבאית שלה והיתה המקור העיקרי לסייע.

מדיניותה של צרפת כלפי המזרחה התקיכן השפעה במידה רבה מניסיונה להבטחתה זו את האינטנסים שלה בצפון אפריקה והן השפעה כלשהי בסוריה ולבנון. יחסה לברית בגדייד היה שלילי, מפני שהוא לא שותפה כלל בהכנותה ומפני שראתה בה أيام על سورיה. היא התנגדה, לכן, לצירופן של סוריה ולבנון לברית. היא גם חששה שמא הנشك שיספק לעיראק יופנה לא נגד ברית-המוסדות אלא נגד מדינות ערב אחרות או נגד ירדן. צרפת התנגדה לכל יוזמה העוללה לשנות את הסטטוס quo המדיני והטריטורילי במזרח התקיכן, או לסקון את שאരית השפעתה המדינית והכלכלית-תרבותית באזורה. היא הייתה מעוניינת שיוותח לה המעד המגייע לה בתכניות לארגון הברית על העולם العربي.

בסיכוןו של דבר היה ברור כי ברית בגדייד לא עמדה בנסיבות של מתכניתה ומארגנינה. באמצע 1956 ועדב משבר סואץ היא גרמה לפילוג חמור בעולם היהודי, תרמה להחרפת העמדה כלפי ישראל ובעקיפין - דרך גל הלאומנות שגאה נגד המערב - גם לחיזוק מנהיגותו של נאצרים ולהידוק קשרים וסוריה עם ברית-המוסדות. בירדן הגיעו המחלוקת על ברית בגדייד, בסוף 1955, לידי תסיסה פנימית ומשבר חמור שנמשך עד סוף 1956. אין ספק כי תסכולו של המערב, וארכזות-הברית במיוחד, מכשلون מאמציו לארגן את הגנת המזרחה התקיכן, כתוצאה מפעולות החתירה של נאצרים, תרם לפrox משבר סואץ ביולי 1956, אשר הידדר למלחמת סיני-סואץ באוקטובר.

ב. הנסיונות להסדר ערבי-ישראלי

במאציהן לארגן את הגנת המזרחה התקיכן הגיעו בריטניה וארכזות-הברית למסקנה כי כדי להשיג מטרה זו יש לפעול במסלול מקביל של פתרון הסכסוך הערבי-ישראלי. לדברין, כדי למנווע הדירה קומוניסטית יש להשיג יציבות באזורה, על-ידי מניעת התפתחות סוכוסכים מזוינים בין מדינות המזרחה התקיכן, ובעיקר מניעת מלחמה נוטפת בין ישראל והערבים. היוזמה לכך הייתה בריטית. נקודת המוצא של בריטניה לפתרונו הסכסוך הערבי-ישראלי הייתה פרו-ערבית מובהקת. בעקבות ההסכם הבריטי-מצרים מיולי 1954 יצא שקיבורן, ראש האגף המזרחה-תקיכני במשרד החוץ הבריטי, בסתיו 1954 לסיפור במזרחה התקיכן, כדי ללמד את עדמת האבדים בסכסוך. בסיום סיורו, בדצמבר 1954, הגיע למסקנה כי ישראל היא הגורם לירידה במעמדה ובהשפעה של בריטניה בעולם العربي. לדעתו אין העربים מוכנים לשלוום עם ישראל ועל ישראל

12. על יחסי עיראק עם תורכיה וחתימת ברית בגדייד, ראה: המזרחה החדש, 1, 1 (1955), עמ' 25-30; חוברת 2, עמ' 128-129; חוברת 3, עמ' 231; חוברת 4, עמ' 295.

ליותר להם בתחום הטריטוריאלי, תוך קבלת ערבויות לבטחונה מצד העצמות. כביסיס להסדר הציע בין היתר לישראל תמסור לירדן את הנגב דרומה לא-אר-שבע, כדי לאפשר רצף יבשתי בין מצרים לפְּשָׁרֵק הערבי וכן חלק מהגליל; שיגודל מספר הפליטים אשר יורשו לחזור לבתייהם, ושלאחרים ינתנו פיצויים; שירושלים תהיה בינלאומית; שיבוטל החרם הכלכלי הערבי נגד ישראל, אך לא תהיה נורמליזציה מלאה של היחסים בין ישראל למדיינות ערב.¹³

בינואר 1955 החל צוות אנגלי-אמריקני לעבד בחשי את המלצותיו של שקבورو להצעות מפורחות לפתרון הסכסוך. בסוף פברואר 1955 גיבש הצוות תכנית, שנקראה 'תכנית אלפא'. בתחום הטריטוריאלי, החשוב, הציעה התכנית קשר יבשתי בין מצרים וירדן, על-ידי יצירת שני מושלים בנגב – אחד מצרי ואחד ירדני – שקדוקם בablish הערבה, זאת מבלי לנתק את הקשר בין אילת לישראל. פירוש ההצעה הוא, כמובן, יותר של ישראל על שטחים גדולים בנגב. כמו כן הציעה התכנית לישראל תותר לירדן על כ-400 מיליון דרכונים של אדמה שבבעלות כפריים החיים בכך הירדני של הגבול, על שטחים בעייתיים כמו הר ה挫ים ומשולש צמת, וכן שיחולקו השטחים המפוזרים בין ישראל לשכנותיה. לטובת ישראל המליצה התכנית על סיום החרם הכלכלי הערבי ומתן ערבותם של המערב לגבולות החדשניים.¹⁴ תכנית יומרנית זו הייתה חסרת כל סיכוי להתחמש. היא נידונה לכישלון בעודה באפקה. עצם ניסוחה ומרכיביה הוכיתו עד כמה הדיפלומטים של שתי המדינות – ובריטניה במיוחד – היו רוחקים מהבנה של התהליכים הפוליטיים המתפתחים באזורה ושל מאפייני עמדתם הבסיסית של השחקנים הראשיים, מצרים וישראל. הם לא הערכו את עמדתה העקרונית של ישראל בנושא הטריטוריאלי. מטרתה של התכנית, בהשראת שקבورو יוזמה הראשי, הייתה לרצות את הערבים, זאת בניסיון גוררו אחורי הניסוחים הבריטיים. אין פלא לכך שני הצדדים, הערבי והישראל, דחו אותה. הערבים עמדו על דרישותיהם הבסיסיות המוכרות, תוך אי-yncונות לשולם עם ישראל.

שני ביטויים גלוים היו ל'תכנית אלפא': בהצהרתו של מזכיר המדינה דאלס, ובנאומו של אידן, ראש ממשלת בריטניה. בהצהרתו מ-26.8.55, עמד דאלס על הצורך לפטור שלוש פעילות לשם יישוב הסכסוך הערבי-ישראל: הפליטים, הפחד האופף את הערבים ואת הישראלים, והעדר גבולות קבועים בין ישראל לשכנותיה. דאלס הצע שיקום הפליטים במדינות ערב, על-ידי יישובם מחדש או – אם אפשר – התזרמתם למולדתם; באשר לגבולות צין כי קווי שביתת-הנשק של 1949 לא נועדו להיות

13. על תכניתו של שקבورو ראה מכתבו מ-12.5.54 תחת הכותרת: 'Notes on Arab-Israel Dispute', PRO, FO 371/111095

14. על תכנית 'אלפא' ראה: PRO, FO 371/1076, files 115864–115887, 1955; S. Shamir, 'The Collapse of Project Alpha', in: R. Louis & R. Owen (eds.), *Suez 1956: The Crisis and its Consequences*, Oxford 1989, pp. 73–102; E. Shuckburgh, *Descent to Suez: Diaries 1951–1956*, London 1986, pp. 242–267

גבולות של קבוע בכל המובנים, ולפחות בחלקו שיקפו את מצב הקרבנות באוטה שעיה. לדעתו הקושי בקביעת גבולות קבועים הוא גדול, 'בגלל העובדה שאפילו שטח שומם קיבל משמעות רגשית' (רמו לנגב).¹⁵ ניסוחו היה זהיר ומאופק, אך הוא התכוון בוודאי ל'תכנית אלף'. תגوبת מדיניות ערב הייתה בעירה שלילית, הגם שהם חיבבו את הצעתו למתן פיצויים לפלייטים.¹⁶ שר החוץ הישראלי, משה שרת, הטיל ספק בהצעה למתן פיצויים לפלייטים והדגיש כי 'ישראל לא תעשה שם ויתוריהם חדדיים על שטחה'. בנאומו בכנסת ב-18.10.1955 הביע שרת התנגדות נחרצת להגדלת דalles את שטחה של ישראל כ'שטח המוחזק בידי ישראל'.¹⁷

פרסום דבר עסקת הנשק המצרי-צ'כית בידי נאץ ב-27.9.1955 חיזק את לבם של הבריטים להמשיך במאציהם להסדר לפי התכנית הפרו-ערבית של שכבורו, מトン תקווה למנוע בכך חיזוק קשריו של נאץ עם הרוסים. הבריטים סברו כי ניתן לעוזר את החדרה הסובייטית למזרחה התיכון באמצעות הסדר ישראלי-מצרים. לדעתם הקושי העיקרי להגיע להסדר הזה היה בדרישת מצרים לקשר יבשתי בין יתר מדינות ערבי. ואכן אידן בנאומו ב-9.11.1955 (נאום גילדהול), הציע פשרה טריטוריאלית בין גבולותיה של ישראל כפי שנקבעו בתכנית החלוקה מ-1947 לבין גבולותיה כפי שנקבעו בהסכם שביתת-הנשק.¹⁸ היה ברור כי פירושו של דבר נסיגה ישראלית מגבולות שביתת-הנשק. 'תכנית אלף' עמדה כМОבן ברקע דבריו. ארצות-הברית הוודיעה לממשלות ערבי על תמיכתה בהצעה זו.طبعי היה כי תגوبת ישראל לנאום גילדהול תהיה שלילית. בנאומו בכנסת ב-15.11.1955 אמר בן-גוריון: 'הצעתו [של אידן] על קיצוץ שטחה של ישראל לטבות שכנותיה אין לה כל יסוד חוקי ומוסרי והגינוי ואין להעלותה על הדעת'.¹⁹ ארצות ערבי שללו אף הן את ההצעה הבריטית, ولو רק בשל העובדה שפירושה הכרה במדינת ישראל.

במקביל למאצים הדיפלומטיים החשאים של בריטניה וארצות-הברית נעשו גם מספר נסיונות תיווך חשאים בין ישראל ומצרים בדרך של שיגור מטוכים למציאת נסחת הסדר כלשהי. כמו כן התקיימו מגעים ישירים בין שתי המדינות בשנים 1953-1954. ראשית יש לציין את המגעים שהחלו בפברואר 1953 בין עבד אל-רחמאן צאדק, נספח העיתונאות בשגרירות מצרים בפריס, שפעל בשליחות נאץ, לזיאמה דיבון, איש המחלקה למזרחה התיכון במשרד החוץ הישראלי. עמדתו של נאץ, כפי שהועבירה לישראל באמצעות צאדק (ב-13.5.1953), הייתה כי 'למצרים אין כוונות תוכניות נגד ישראל, אך אין היא יכולה לחשב במונחים של שלום, בהתחשב במצב הפנימי והאוורי', וכי 'לא יכול לחול שינוי במצב האיבה המדינית, הצבאית

15. נאומו של דalles ראה: ניו יורק טימס, 27.8.1955; נוסח עברי ראה: סקירה חודשית, אוגוסט 1955, עמ' 17-18.

16. תגوبת מדיניות ערבי ראה: המזרח החדש, 2, 1 (1956), עמ' 31.

17. נאומו של שר מה-18.10.1955, דברי הכנסת, 19, ישיבה י' (19.10.1955), עמ' 118-120.

18. קטיעים מנאום גילדהול של אידן מה-9.11.1955 ראה: סקירה חודשית, נובמבר 1955, עמ' 5.

19. נאום בן-גוריון בכנסת מה-15.11.1955, דברי הכנסת, 19, עמ' 325-326.

והכלכלה שבין שתי המדינות, בغالל התנאים השוררים במצרים ובעולם הערבי.²⁰ ממשמעותית היא העובדה שהשדרים שהביא צאדק מנאזר לא היו חתומים. המגעים נמשכו במהלך 1954, ללא תוצאות. הם הופסקו ב-1955 בעקבות חרפת היחסים בין שתי המדינות כתוצאה ממעצר האנגליה 'בת גלים' בסוף 1954, פרשת 'עסק הביש', פשיטת עזה והחרפת המצב בגבול.²¹ הרושם המתkeletal הוא כי ב-1954 מצרים הייתה עוסקה בפתרון המשבר הבריטי, ולכן הייתה מעוניינת בהרגעת הנושא הישראלי, בין היתר כדי להשיג את תמיכת ארצות-הברית במאבקה עם בריטניה.

הנסיונות לתוכר בין מצרים וישראל, לרוב בזאת הממשלה האמריקני או בתיאום עמו, לא עלו יפה. לדוגמה, נסיוון התיווך של ריצ'רד קרוסמן, עורך ניו סטייטסמן אנד נישן הלונדון, ב-1953, ונסיונות התיווך של אריק גינסטון, שליח הנשיא האמריקני, במהלך 1954–1955, להביא לשיתוף פעולה בין ישראל לשכנותה בנצול מי הירדן וליצור בכך שלב מקדים לפתרון הסכסוך.²²

נראה כי הניסיון הרציני לתוכר נעשה בראשית 1956 ביוםת הממשלה האמריקני, אשר שיגר לאזרע את רוברט אנדרסון, שר הימיה וסגן שר ההגנה לשעבר וידידו של הנשיא איזנהאואר, במטרה לתוכר בין מצרים וישראל למען הסדר שלום, ואם אפשר – להפגיש את נאזר עם בן-גוריון או נציגים בכירים אחרים של שני הצדדים. הכוונה הייתה לעזרה את תהליך גילשת מקרים לחיק ההשפעה הסובייטית. אנדרסון החל את מסע הדילוגים בין קאהיר וירושלים באמצע ינואר 1956 והמשיך אותו בהפסוקות גם בחודשים פברואר וمارس 1956. נאזר דרש כי השיחות יתנהלו בסודיות גמורה. הוא חוזר על דרישתו בדבר ויתור ישראל על שטחים בנגב, דחה את רעיון המשולשים של 'אלפא', וחזור על העמדה העדبية בדבר זכותם של הפליטים לשוב לבתים או לקבל פיצויים; הוא הודיע שמדובר מוכנה לקבל את חכנית החלוקה, דחה בתוקף את רעיון השיחות היישורית עם ישראל ועמד על המשך התיווך האמריקני. נאזר דחה גם את הרעיון לפגוש את בן-גוריון או כל אישיות ישראלית בכירה אחרת. הוא אמר לאנדרסון: 'אילו הסכמתי לפגישה כזו, העם היה מונע ממנה ללבת אליה, ואם הייתה הולך לפגישה הם היו הורגים אותי לאחריה'. בן-גוריון דחה כموון את הרעיון של ויתור על הנגב. השאלה הייתה, לדעתו, 'הרוצה נאזר בשלום? ואם רוצה הוא – המוכשר הוא לך?'. היפל כותב, כי אחרי כשלון שליחות אנדרסון נאזר החליט שצינוריות הקשר הבלתי רשמי עם ארצות-הברית ייסגרו, כדי שם יצטמצמו לצינורות הרשמיים בלבד, באמצעות משרדי החוץ של שתי המדינות.²³

20. על מגע דיבון עם צאדק ראה: M. Bornstein (Oren), 'From Revolution to Crisis: Egypt-Israel Relations 1952–1956', Ph.D. Dissertation, Princeton University 1986, pp. 76–80 [להלן: מ' אורן]; וכן גנוֹן המדינה, תיק 12/2453, 1986, עמ' 77–78; גנוֹן המדינה, תיק 20/2477.

21. מ' אורן, שם, עמ' 76–77; גנוֹן המדינה, תיק 20/2477.

22. על מאמרי המתווכים ראה: S. Touval, *The Peace Brokers*, Princeton University 1982. על שיחות קרוסמן בקהיר ראה: Heikal, *Cutting the Lion's Tail*, pp. 46–47.

23. על שיחות אנדרסון בישראל ובמצרים ראה: ד' בן-גוריון, 'המשא ומתן הסודי בין ישראל לנאזר', מעריב, 23.7.1971. על הגירה המצרים לגבי עמדת נאזר ראה: מוחמד חסני

ההתפתחויות הפוליטיות ברבע הראשון של שנת 1956 שכנוו את האמריקנים והבריטים שאין סיכוי להסדר על בסיס 'אלפא'. אדרבא, נאצ'ר המשיך ללא מעוזים במלחמה בברית בגדאד ובמדיניות הבריטית-אמריקנית. קשריו עם הגוש המורחוי והגוש הניטרלי הילכו והתהדקכו. מלחמתו זו במערב וחתייתו בירדן גרמו לסילוקו של גלאב פחה, מפקד הלגיון, ב-1.3.56. הבריטים אף הרתו בסוף מרץ 1956 בתכניות לסלוקו של נאצ'ר. חלה הידרדרות חריפה בגבולות ישראל עם ירדן ומצרים, וסבירו הסדר נראה אפוא קלושים למדי.

הזירה הערבית: פילוג, חוסר יציבות ועלית נאצ'ר בנושא דגל הלאומיות הערבית

מצרים

עד סוף 1954 היו קציני הפיכת 23.7.1952 עסוקים בשתי בעיות מרכזיות: יizzוב משטר ההפיכה וסיום המשא ומתן עם בריטניה על פינוי אוור התעללה. עד מהרה התבדר להם כי פתרון הבעיות החברתיות והכלכליות של מצרים הוא רחוק כפי שהיא קודם, וכי הצלחותו של המשטר יימדו בעיקר בענייני חוץ. מטרתם בתקופה זו הייתה למנווע כל הפרעה מבחו'ך להמשך התבוסות המהפהכה ולהשגת הסכם עם בריטניה. במסגרת זו יש לראות גם את האיתותים כלפי ישראל לגבי אפשרות הסדר של שלום. מגמותם כלפי העולם הערבי הייתה להניא את מדינות ערבי מכל היענות להצעות והמעורב בדבר הסדרים הגנתיים באוצר.

שנת 1954 הייתה קרייטית ליizzוב משטר ההפיכה המצרי ולמעמדו של נאצ'ר כמנהיג של מצרים. בפרקORDER הגיעו מאבקי הכוח בין נאצ'ר, שהוא המנהיג האמייתי של ההפיכה, לבין גנרל נג'יב, שהוא המנהיג הנומינלי שלו וכיהן כראש הממשלה וכנסיא הרפובליקה, לידי משבר, על רקע רצונו של נג'יב להחזיר את התהים החוקתיים למצרים והתנגדותו למגמותו של נאצ'ר להכתיב למשלה את מדיניותה. המאבק הוכרע, למעשה, כאשר ב-17.4, לאחר דיוכו גורמים אופוזיציוניים בצד, נעשה נאצ'ר ראש ממשלה ונג'יב נשאר כנסיא בתפקיד יציגי בלבד. ב-14 בנובמבר סולק נג'יב גם מתפקידו זה והואשם במעשה בית. בכך הפך נאצ'ר למנהיג ולשליט למצרים הלאה למעשה.²⁴

עד סוף 1953 הצליחה הכת הצבאייה להפיל את המשטר המלוכני ולנטורל במידה רבה, אם כי לא לחסל לגמרי, את המפלגות הפוליטיות מתוקפותו. אך שלטונה לא היה מובטח כל עוד תנועת 'האחים המוסלמים' המשיכה לפעול. ההזמנות לחסל

היכל, מילפה אל סואן (תיקי סואן), קהיר 1986, עמ' 387–393; וכן, Heikal, *Cutting the Lion's Tail*, pp. 91–94

על ההתפתחויות במצרים בשנים 1956–1952, ראה: פ"ג' וטיקוטיס, *תולדותיה של מצרים ממהר עד סדרת ירושלים*; D. Hofstadter (ed.), *Egypt and Nasser: 1952–1956, Facts on File*, vol. 1, New York 1973

אותה נקرتה למשטר ב-26.10.54, כאשר אנשיה ניסו להתקחש בחיו של נאצ'ר בעת נאומו באסיפה עם אלכסנדריה. התנועה דוכאה ופסקה להיות גורם מסוכן למשטר הפיכה. ב-16.1.1956, בתום תקופה שלוש שנים המ עבר, שעליה הכריזו קציני ההפיכה ב-1953, פורסמה חוקה חדשה שקבעה למצרים שלטון רפובליקני- נשיאותי. החוקה אושרה במשפט עם ב-23.6.56 ונאצ'ר נבחר לנשיא. ב-29.6 הוא הרכיב ממשלה אזרחית והציג בעמדות המפתח את הקצינים חברי מועצת הההפכה שהפכו מעתה לאזרחים.²⁵

הישגו של משטר הההפכה במדיניות החוץ היה ההסכם עם בריטניה לפינויו אוצר התעללה, שנחתם בראשית תיבوت ביולי 1954 ואושר באוקטובר אותה שנה. ההסכם קבע פינוי כל הכוחות הבריטיים מצרים תוך עשרים וחמש ימים. הכוחות הבריטיים יורשו לחזור לבסיסיהם בתעללה אם תותקף אחת מדינות הליגה הערבית או תורכיה. תוקף ההסכם היה לשבע שנים. שני הצדדים הכרדו בתעלת סואץ כנתיב מים ביןלאומי והבטיחו לקיים את אמנת קווטה משנת 1888.²⁶ בהתאם להסכם יצאו אחドוני הבריטים את אוצר התעללה ביוני 1956, ובכך חוסל השיריד האחרון של הכיבוש הבריטי. מצרים הרגה את עצמותה ואת ריבונותה המלאה על כל אדמתה.

שנת 1955 הייתה שנת מפנה במדיניות החוץ המצרית בכלל ובמדיניותה הבינערבית במיוחד. קווים לתפיסתו המדינית שרטט נאצ'ר בספריו הפילוסופיה של המהפכה, שפרסם בין אוגוסט 1953 לינואר 1954. את מרחב הפעולה של מצרים הגדר נאצ'ר בשלושה מעגלים: הערבי, האפריקני והאסלאמי, כשהערבי הוא החשוב שביהם. נאצ'ר ראה את עצמותה וגודלה של מצרים כחלק אינטגרלי מהתיסתו הפאן-ערבית.²⁷ אחרי הסכם הפיוני התפתחה מגמתו הבינערבית של המשטר לכיוון חתירה להגמוניה בעולם العربي, תוך מאבק חסר מעזרים בניסיונות ארצות-הברית ובריטניה לחזק את השפעתן באזורי עלי-ידי כיכון ארוגון הגנה אורי או עלי-ידי צירוף ארצות ערבות לבריתות צבאיות וمعدביות. נאצ'ר ניהל את מאבקו מניעים אידיאולוגיים וללאומיים, ולא רק מניעים אופורטוניים – הוא ניסה להעלות מיטרלים אוחדים במדינות ערבות, לרתום אותן לכוח המצרי או לרכוש השפעה על צבאותיהן ועל מדיניות הביטחון שלהן. את ביסוס שליטתו בעולם العربي הוא ראה כנקודות מוצא וכתנאי מוקדם להרחבת השפעתה של מצרים במועל האסלאמי והאפריקני, ובעית פלسطين והמאבק בישראל נתפסו אפוא כגורם מלכד של העולם العربي. הוא הציג את מצרים כסוללת הדרך להתאחדות העולם العربي כולם וכיוזמת התנגדות פעילה לישראל, בין היתר עלי-ידי הפעלת הגדיאון ב-1955 וב-1956.

כמו ציוני דרך בעיצוב מדיניות החוץ של מצרים בשנת 1955:

א. פשיטת צה"ל בזועה, 28.2.1955:
מרצוות עזה בשטח ישראל בזועה פעולות תגמול של צה"ל, מבצע 'חץ שחור',

25. נוסח החוקה: המורה החדש, ז, 1 (1956), עמ' 64-62; חוברת 2, עמ' 152-159. על אישור החוקה ובחירה הנשיא ראה: שם, חוברת 4, עמ' 285-286.

26. נוסח ההסכם: שם, 1, 2 (1955), עמ' 168-169.

27. ג'מאל עבד אל-נאצ'ר, הפילוסופיה של המהפכה, תל-אביב 1958.

שבה הוא התעמת עם הצבא הסדיר המצרי, ובמהלכה נהרגו 37 חיילים מצרים. נאזר הצעיר על תוצאות הפשיטה כגורם למפנה בעדתו כלפי ישראל וכמאלץ להעמת צבאו. אחרי הפשיטה הגיעו כי צבאו חלש מכדי שיוכל לעמוד בעימות כולל עם צה"ל. מצב נחות זה פירשו היה לגביו דידו כנעה לדרישות ישראל. בזוכרונתו כתוב סגן הנשיא, עבד אל-לטיף אל-בוגדאי: 'התתקפה הישראלית הייתה סימן ואות חשובים לצורך בהערכתה מחדש של מצבנו ובפועלה למען חימוש צבינו והכנתו בצורה מספקת כדי לעמוד בפני התקפות דומות בעתיד, אחרת יתרער מעמדה של המהפהקה מול הצבא והעם'.²⁸ ואילו חסניין היבַּל העיד כי 'נאזר ראה את עצמו מוחיב להתכוון לקראת העימות הצבאי עם ישראל, כדי שהעם המצרי לא יהפוך [לעם של] פלייטים. הערכנו כי מטרת הפשיטה הייתה להחליש את משטרנו המהפקני ... עד אז לא הרבהנו בהוצאות על חימוש צבינו בצורה מספקת למען בנין צבא חזק'.²⁹ ואילו שר ההדרכה דאו, צלאח סאלם, אמר כי בעת הפשיטה 'הינו חלשים באורה מיאש, לכוחותינו המוזינים חסר הכל ...'.³⁰

הפשיטה עודדה את נאזר לפנות לבירות-המוסדות בבקשת לספק נשק למצרים, וכן גרמה להחרפה במדיניות הגבול של מצרים. באפריל 1955 הוחל בಹקמת יחידת הגדיאון במסגרת הצבא המצרי, ופעולותיה הפכו חלק מהמאבק נגד ישראל.³¹ ב- ועידת בנדונג, אפריל 1955: השתפות נאזר בוועידה זו, שבה הוא התודע לראשונה למנהיגי העולם השלישי, וכן תוצאותיה היו גורם למפנה במדיניות החוץ המצרית האזרית וככלפי המעצמות, ומכאן גם בקביעת דרכה של מצרים בஸבר סואץ-סיני. מדיניות 'הניתרליות החיובית' או 'האי-יהודות' שעליה הכריז נאזר לאחר הוועידה ביטהה, לדברי נאזר והיכל, את ש.ap.תפה של מצרים לעצמאות ולא-כניםיה לתקטיב המעצמות.³² נאזר גרש כי על העربים לסמוד על עצם בלבד, ובמסגרת סולידיריות ערבית של ברית ההגנה הקולקטיבית הערבית משנת 1951. מדיניות 'הניתרליות החיובית' קיבלה משמעות אנטימערבית מובהקת והיתה עboro נאזר מכשיר נוסף למאבק בהשפעה המערבית באזר, ששיאה היה ברית בגדאר. במשך הזמן הוא גילתה את

.28. עבד אל-לטיף אל-בוגדאי, מודיעינאית (זכרונות), קahir 1977, חלק 1, עמ' 197-198.

.29. היכל, מצוטט אצל פ' מטר, ביצראחה, עמ' 82-83.

.30. צלאח סאלם (שר ההדרכה המצרי דאו), מצוטט אצל פ' סיל, סוריה - מאבק אל העמרת, תל-אביב 1968, עמ' 264.

.31. על הקמת יחידות הגדיאון ופעולותיהם אחרי הפשיטה בעזה, ראה: א' יורי, מצרים והגדיאון 1953-1956, גבעת חביבה 1975.

.32. על מדיניות הבניתרליום החיובי ראה: מ' קלין, 'מדיניות הבינגושית של מצרים 1955-1965', מדינה, ממשל ויחסים בינלאומיים, 26 (1987), עמ' 92-57; פ' מטר, ביצראחה, עמ' 120-127; עבד אל-נאזר, חוטב ותצריך אל-דראים ג'מאל עבד אל-נאזר. מן סנת 1952-1959 (גנאים והצהרות ג'מאל עבד אל-נאזר 1952-1959), קahir [לא תאריך]. ראה במיוחד לאומי נאזר מתוקף 1955-1959; מוחמד מצפא אל-שבני, אל-חדאד אל-אייאבי (הניתרליום החיובי), קahir 1960.

הפוטנציאלי הפוליטי הטמון בסיסמה זו ואת השפעתה על המונחים, והפרק אותו למרכיב חשוב בתפיסת הלאומיות הערבית שלו. 'הגייטרליות החיובית' שימשה גם צידוק לפניהם של נאצרים לכיוון הגוש המזרחי.

ג. עסקת הנשק המצרי-צ'כית, ספטמבר 1955: גישושים לא רשמיים ראשונים כלפי הסובייטים בדבר רכישת נשק נעשה כנראה לפני הפשיטה על עזה, ולפי עדותו של היכל לפני ועידת בנדונג, ולאחר שנאצרים תיאש מהשגת נשק מארצות-הברית. הפשיטה על עזה דחפה את נאצרים לפעול באופן רשמי ובאיינטנסיביות להשגת נשק סובייטי. בשיחתו עם צ'ו-אן-לאי בmahal' ועידת בנדונג העלה נאצרים את עניינה של מצרים ברכישת נשק מברית-המועצות. צ'ו-אן-לאי הבטיח להעביר את הבקשה לרוסים. ב-6.5.55 הודיע שגריר ברית-המועצות לצלאח סלאם, שר ההדרכה המצרי, על הסכמת ברית-המועצות לספק נשק למצרים וכן לשיער בהקמת סדר אסואן. ברית-המועצות העדיפה שהעסקה תיחתמש עם צ'וסלובקיה. העסקה סוכמה סופית בביילורו של שפיקוב במצרים ב-22.7.55. כדי להעמיד את האמריקנים בפני עובדה מוגמרת ולסכל כל ניסיון שלהם להניאו מלחחותם עליה פרסם נאצרים דבר העסקה עם צ'וסלובקיה בנאומו מה-1955.27.9. אף למעשה הממשלה האמריקני ידע על כך עוד קודם לכן. פרסום עסקת הנשק העלה את קרנו ומנהיגותו של נאצרים בעולם היהודי, שכן העסקה הוכיחה לעולם היהודי את נוכנותה של המגמה המצרית להיות 'בלתי-תלויה', 'ambil' לערב את עצמה בבריתות של המורה או המערב, וזאת כדי שתישאר חופשית מכל סוג של השפעה זורה.³³ מצרים הופיעה כמדינה הערבית החזקה ביותר מבחינה צבאית וכמדינה היחידה המסוגלת להתמודד עם ישראל.

גם במדיניותה של מצרים בזירה הערבית החלו שינויים בתקופה הננסרת. בשנת 1954 עדין לא הייתה מדיניות זו ברורה. צלאח סאלם מציין כי כאשר הטיף נאצרים ב-1954 לערביות הוא 'התכוון לסלידריות ערבית בתמיכה במדיניות א-יתלות בעצמות ורות שנקטה מצרים, ובהחלטתה הנחושה לעשות את העربים לגורם שיש להתחשב בו בזירה הבינלאומית', ו'עד השנים 5-1954 לא הייתה מצרים מוכרת לעולם היהודי בכוחה האmittiy'. ב-1955, לאחר שהמשטר הפנימי התיצב ונחתם הסכם הפיני, פנה נאצרים בither שאט לחיזוק מעמדו והנガמתה בעולם היהודי: 'בשנת 1955 הייתה מדיניותו ברורה'. ההערכה הייתה כי 'על העולם היהודי להשיג תחילת עצמאותו המלאה, קודם שיתהוו על הסכמים צבאים כלשהם עם מעצמות ורות'.³⁴

על רקע ההתפתחויות הפוליטיות שתוארו לעיל הפכה מצרים בשנים 1955-1956 למרכז כובד של הגורמים האנטי-ערביים בעולם היהודי. היא הצליחה לגבש סביבה גוש מדינות ערביות שככל את סוריה, סעודיה ותימן, ובמהלך 1956 גם את ירדן,

.33. ראה מ"ח הייל, הספינקס והקובמייסר, תל-אביב 1981, עמ' 63-56; הניל, מלפאת אל-סואם, עמ' 349-367; היכל פ' מטר, ביצראחה, עמ' 81-85; נאום נאצרים, רדיו קאהיר, 27.9.1955.

.34. צלאח סאלם, מצוטט אצל פ' סיל, סוריה - מאבק אל הצמרת, עמ' 250-253.

כתוצאה משינויים שהלכו במדיניות הפנים של המלך חוסיין. על-ידי כינון מוסדות המפקדה הצבאית המשותפת עם ארצות אלה, בעקבות הסכם ברית צבאים (עם סוריה וסעודיה באוקטובר 1955, תימן הצטרפה באפריל 1956, וירדן באוקטובר 1956), הצליחה מצרים לפתח יחסים טובים עם הקצונה הבכירה שלחן וניתנה לה דרישת רgel ואפשרות להשפיע על האוריינטציה הפוליטית שלחן. בירדן נהנתה מצרים מהופש פועלה ומהשפעה חסרי תקדים.

עיראק וברית بغداد

למן דি�וכי המרד הפרו-נאצי של רשייד עלי אל-כילדאני ב-1941 ועד לתקופה הנסקרת, ולמעשה עד להפיכת يول 1958, נמצא השלטון בעיראק בידי קבוצת מדינאים עיראקיים שמרנים פרו-בריטים. מרגע שפרצה המלחמה הקרה בין המזרחה למערב ראו מדינאים אלה את הסכנה הרוסית כבעית החוץ המרכזית של עיראק. ואולם, עם שובו של נורי אל-סעד לשולטן, באוגוסט 1954, הוא הציב לעצמו את הידוק היחסים עם המערב כמטרה עיקרית. קו מנהה במדיניותו של נורי היהת התפיסה שבעית היסוד המדינית-ביטחונית של עיראק, הנובעת ממצבה הגיאוגרפי, היא הסכנה הרוסית, העוללה לבוש אחת משתי צורות: פלישה דרך ארין במרקם של סכסוך מזמין בין מזרחה ומערב, או פעילות קומוניסטית בתחום המדינה, במטרה להפיל את המשטר מבפנים.

במדיניות הפנים נקט נורי שיטות דיקטטוריות נמרצות. צעדו הראשון לאחר שובו לתפקיד ראש ממשלה היה פיזור בית הנבחרים שלמפלגתו היו בו 53 צירים מתוך 135. בבחירות חדשות, שנערכו בספטמבר 1954, הצליח נורי, על-ידי תכדים ואמצעי לחץ אחרים, להציג רוב מקרים של יותר ממאה צירים. במקביל נעשו צעדים למיגור האופוזיציה מתחזה לו: פורקו המפלגות, נסגרו העיתונים האופוזיציוניים (בפרקואר 1955 הורשו להופיע בכל המדינה שבעה עיתונים שנאמנו להם הובטה), פורקו אגודות ומועדונים, כולל אגודות תרבות וספורט, והוגבלו חופש הדיבור וחופש ההתקנות. נורי אל-סעד הכריז מלחמת קרבה על הקומוניסטים ועל הארגונים המקורבים להם, לרבות הסוציאליסטים. פועלותיו בעניין זה הוכרזו בהצלחה ניכרת.³⁵

בזירה הערבית הייתה מדיניותו אנטיתרוויטה מוחלטת לו של נאזר. נורי אל-סעד ייצג את המאבק ההיסטורי בין מצרים ועיראק. הוא לא ייחס חשיבות לliga הערבית, אף זולל בה. כמו כן הוא לא ייחס חשיבות לבירת הגנה הקולקטיבית, וכמו כן לא לתפיסת 'הגייטרליות החיובית' של נאזר. הוא טען כי בכל הקשר להגנה על עיראק אין הוא יכול לסמוד על צבאות סוריה ולבנון. הוא נתה יותר לעבר שיתוף פעולה הדוק עם תורכיה ואירן. המשברים שפקרו את מצרים וسورיה בשנת 1954

35. על מדיניות הפנים והחוץ של נורי אל-סעד בתקופה שבין אוגוסט 1954 לمارس 1956 ראה משרד החוץ, מחלקה המתקר, סקירת רקע מה-15 במרץ 1956, בנושא 'לקראת שינויים בעיראק'; סקירת רקע, 'נורי אל-סעד והאופוזיציה', מה-27 ביוני 1956; וכן סקירת רקע בנושא 'הצבא בעיראק' מה-18 בדצמבר 1956, גנוז המדינה; ראה גם המORTH החדש, 1, 1 (1955), עמ' 47–50; חוברת 2, עמ' 148–149.

חיזקו את מעמדה של עיראק בזירה הערבית ואפשרו לו לנוקוט את יוזמותיו הן בזירה הפנימית והן בזירה החיצונית. נורי העריך כי אם תיעשה עיראק ציר במערכות הגנה הקשורה למערב, היא תצא נשכרת מסיו' צבאי מהמערב, מדינות ערביות אחרות עשויות להצטרכ אליה, האזרע יהיה מוגן מפני סכנת הקומוניזם, ומצרים תועמד בפני שתי אפשרויות, שתיהן גורעות: בידוד או להיות שותפה זוטרת. נורי שלל את תוכניתו של דאלס בדבר 'הנדיך הצפוני', לאחר שבריטניה התנגדה להצטרכות עיראק אליה. לדעתו הצטרכות עיראק לבירת תורכית-פיקסנטית פירושה התנקות של עיראק מן העולם היהודי. נורי חיפש אפוא גוסחה שתוכל למקם את עיראק כחוליה.

הקשרת את המדינות הערביות עם שכנותיהם הצפוניות ועם המעצמות המערביות. מצרים ניסתה להניא את נורי מלהתום על ברית צבאית עם המערב. שליחותו של צלאח סאלם, שר ההדרכה המצרי, לעיראק באוגוסט 1954 ושייחותיו עם נורי בסרפנסק להשתתט מטרה זו לא נשאו פרי. העיראקים דיברו על הסכנה הקומוניסטית העקיפה מצד מדינות שכנות כגון ארין, ועל הסכנה הקומוניסטית המתחתרת בעיראק עצמה. נורי טען כי אין כל תקווה לקבל נשק נוסף לבנות צבא אמיתי אלא על-ידי חתימת ברית עם המערב, כפי שעשו פקיסטן וטורקיה. צלאח סאלם הצעיר כינוס כל מדינות ערב לוועידה ויהקמת ארגון הגנה ערבי אמיתי'. כמו כן הצעיר הקמת 'ברית בעלת פיקוד משולב ואסטרטגיית הגנה משותפת ...'. בפגישתו עם נאצ'ר בקהיר ב-15.9.1954 חזר נורי על טיעונו כי איןנו יכול לסמוך על העربים בהגנת ארצנו.³⁶ מקהיר הוא יצא ליבורן בלונדון, שם שהה כשלושה שבועות, ובוקשטי, שם שהה בין ה-8 ל-19 באוקטובר, בניסיון להסביר את תוכניתו, האמורה להחליף את חכנית 'הנדיך הצפוני': ברית ההגנה הקיבוצית הערבית תחווק על-ידי הכללה של תורכיה ועל-ידי סיוון של בריטניה וארצות-הברית (וاثר כאשר תורכיה כבר כללה בהסכם הפינוי בין בריטניה ומצרים). לשם ביצוע תוכנית זו ביקר עדנאן מנדרס, ראש ממשלה תורכיה, בبغداد, וב-12.1.1955 פרסם יחד עם נורי אל-סעד הודעה משותפת, ולפייה שתי הממשלה החליטו להתאחד על מנת להדוף כל התקפה על אחת החותמות, הן מבפנים האיזור והן מחוץ לו.³⁷

במחצית הראשונה של דצמבר 1954, כאשר היה ברור למצרים כי עיראק ממשיכת במאציה לחותם על ברית צבאית עם תורכיה, היא יומה כינוס של שר החוץ של המדינות הערביות, אשר אישרו ללא הסתייגות את ברית הביטחון הקיבוצית הערבית מי-1951. שר החוץ של מצרים, עיראק, סוריה, לבנון, ירדן וסעודיה, שיווגה על-ידי יועץ השר סעוד, החליטו:

א. מדיניות החוץ של מדינות ערב תתבסס בין היתר על ברית הביטחון הקיבוצי, ולא תיכרת שום ברית זולתה.

36. מתוך תיאור צלאח סאלם את שייחות סרפנסק ושיחות נורי בקהיר, כפי שסופר לפטריק סיל, סוריה – מאבק אל הצמרת, עמ' 227-234; ראה גם מחמוד רייד, מודיעינאית, (זכרון), 2, בירtot 1986, עמ' 54-58 (מחמוד רייד השתתף יחד עם צלאח סאלם בשיחותיו בסרפנסק).

37. המזורה החדש, 1, 1 (1955), עמ' 25.

ב. שיתוף הפעולה עם המערב יתבסס על פתרון צודק לביעות העربים, ובתנאי שיננתן למדינות ערביות להקים את הכוח הדרוש לשימור שלמותן וקיומן מפני כל תוקפנות.

שר החוץ העיראקי ה策郎ף להחלטות אלו תוך הסתייגות – עיראק לבדה רשאית להחותם עם בריטניה על הסכם דומה להסכם המצרי-בריטי.³⁸ בעקבות הودעת נורי אל-סעד-מנדרס מה-12.1.55 פתחה מצרים במשע תעמלתי-דיפלומטי נגד עיראק ונגד טורכיה, כדי לסקל את מאציה של עיראק לחותם על הברית עם טורכיה, ואת מאציה עיראק וטורכיה לצרף לברית את ירדן, לבנון וسورיה. לשם כך קראה מצרים לכינוס וועידה של ראשי ממשלות ערביים באחרior. הוועידה התקנסה ב-22.1.55 בהשתפות ראשי ממשלה מצרים, سعودיה, סוריה, לבנון וירדן. עיראק חרימה את הוועידה. המצרים דרשו מהוועידה אישור החלטות של שר החוץ הערבים מדצמבר 1954 והחלטה מפורשת נגד ה策郎פות מדינות ערביות לברית העיראקי-טורכית. מצרים ה策郎ה להשיג הסכם سعودיה, סוריה, לבנון וירדן לדידותיה וכן להצעה כי תוקם מפקדה ערבית משותפת לעת שלום, שיועמדו לרשותה כוחות צבאים של מדינות ערביים. ירדן ولبنון עשו מאcents לשכנע את עיראק להצטרף לוועידה וכן לפשר בין מצרים. ואכן, ב-27.1.55 ה策郎פה עיראק לוועידה. כאשר הממשלה העיראקי עמדה על החלטתה הנחוצה של עיראק לחותם על הברית עם טורכיה, פרץ משבר. מצרים לא ה策郎ה ליצור חווית אנטית-עיראקי. ב-6.2.55 התפזרה הוועידה ללא קבלת החלטות או פרסום הודעתה.³⁹ בכך בטל גם תוכנן של החלטות שהושגו קודם ה策郎פות הממשלה העיראקי.

לאחר כשלון הוועידה עשו מצרים וסעודיה כל מאמץ למנווע את ה策郎פות ירדן, לבנון וسورיה לברית, תוך הבטחת סיוע כספי, כלכלי וצבאי להן. בסוריה נפלה ממשלה פאריס אל-חוורי, שסיעעה לעיראקים בועידת ראשי הממשלה, וב-13.2.55 עלהה ממשלה קוואליציה בראשות צברי אל-עסלוי, שנתקטה מדיניות פרו-מצרית והכריזה על אי-ה策郎פות לברית הטורקית-עיראקי. לבנון אמן גילתה אהדה לעמדת העיראקי, אך סירבה להזדהות עם אחד משני הצדדים. ירדן נמנעה עד אמצע דצמבר 1955 מנקייטת עמדה ברוחה כלפי הברית, אך כאשר גבר, בדצמבר, הלחץ העיראקי-טורכי, וגם הירחי, לה策郎ותה, פרץ בירדן המשבר הפנימי החריף ביותר שידעה מאז עליית חוסין לשולטן ב-1953 (ראו להלן סעיף ירדן).

ב-24.2.1955 חתם נורי אל-סעד על הברית עם טורכיה – שנקרה בריית בגداد. עיקריה: שני הצדדים ישתפו פעולה לשם שמירת בטחונם ובהגנה על קיומם; הברית פתוחה לה策郎ות של כל אחת מדינות הליגה הערבית ושל מדינות אחרות, המאוניניות באופן פעיל בשלים ובביחוון של אוזור זה, בתנאי שאחד משני הצדדים החתוםים מכיר בהן הכרה מלאה (הכוונה לכך הייתה כМОון למנווע ה策郎ות ישראל כל עוד עיראק אינה מכירה בה). ביום חתימת הברית החליפו ראשי ממשלה עיראק

38. על כינוס שר החוץ הערבים והחלטותיהם ראה שם, שם.

39. שם, עמ' 26; מחמוד ריאד, מודיעינראט, עמ' 74-63.

ותורכיה מכתבים, והתורכי אישר במכתבו כי: א. 'הושגה ביןינו הבנה, שאינה זו אפשר לשתי ארציותנו לשתוף-פעולה להדיפת כל תוכנות המכוונות נגד כל אחת מהן'; ב. 'כדי להבטיח את שמירת השלום והבטחון באזרע המזרח-התיכון הסכמנו לפועל תוך שיתוף-פעולה הדוק למען ביצוע החלטות או"ם בעניין א"י'.⁴⁰

אחד הטענות העיקריות של מצרים נגד ברית גגדא הייתה כי כוונת הברית היא לאלה את העربים להגיע להסדר עם ישראל. בתשובה טענה עיראק, בהסתמכת על חליפת המכתבים בין ראש ממשלת עיראק לראש ממשלה תורכיה, כי הברית היא חיזוק מדיניות ערבית נגד ישראל, ולא רק מבחינת הכוח שיתווסף לעיראק כתוואה ממנה, אלא גם בהבטיחה את תמיכתה של מדינה לא-ערבית כמו תורכיה בדרישה העARBית לביצוע החלטות האו"ם. יתר על כן, מנהיגי עיראק הכריזו על נוכנותם לחוש לעורחתה של כל מדינה ערבית שתותקף בידי ישראל. ב-14.1.1956 הצהיר נורי אל-סעד בסנאט העיראקי: 'הסכנה הישראלית אינה נופלת בחומרתה מן הסכנה הקומוניסטית, ויתכן כי החשיבות שעיראק מיחסת לסכנה זו עולה על כל מדינה ערבית אחרת ... ברית גגדא מכוננת להדיפת הסכנה הקומוניסטית, אך עיראק מנצלת אותה לטובת שאלת פלסטין'.⁴¹

לעומת העמדה הקיצונית המוצהרת של עיראק השתדל נורי אל-סעד לנוקוט בסוגיות הסכסוך הערבו-ישראלי יוזמה דיפלומטית של מגעים עם מעוזות המערב וביחוד עם בריטניה. הוא העלה בפני הבריטים את הרעיון של לחץ על ישראל למען תוותר - לא לפחות החלטות האו"ם, דהיינו החלוקה, אלא שוויותוריה יהיו פשרה בין החלטת החלוקה לבין גבול שביתת-הנשך. נורי פנה ברוח זו לבריטניה זמן קצר לפני נאומו של אידן בגולדהול ב-9.11.1955.⁴²

ב-5.4.1955 הצטרפה בריטניה לברית תורכיה-עיראק, שבוטע לאחר שחתמה בראשי תיבות על הסכם צבאי עם עיראק, המבטל את החוזה הבריטו-עיראקי משנת 1930, היה אמר לפקוע בינויו ב-1957, ומבטיח לעיראק סיוע צבאימשמעותי. הסכם זה אפשר לשליטי עיראק לטעון כי השיגו הישג מדיני חשוב שהביא לשחרור ארצם משלידי הכיבוש הוז. ב-2.5.1955 מסרו הבריטים לידי העיראים את בסיסי התעופה בחבאניה ובשוועייב.

ב-2.3.1955 הגיע משה שרת, ראש ממשלת ישראל, בכנסת על הברית התורכית-עיראקית בציינו: 'אל נגוזים בהערכתם פגיעתו המדינית של הסכם זה בביטחוןנו של ישראל ... אבל אל נמעט את אופיו המדיני הממאיד ... עיקר הנזק של ההסכם ... עם חליפת המכתבים המצורפת אליו ... הוא: עידוד הסרבנות הערבית להכיר למציאות קיימת ולעשות שלום עם ישראל'.⁴³

40. נוסח הברית העיראקית-טורכית (ברית גגדא) וכן חליפת המכתבים, ראה: המזרח החדש, לעיל הערה 37, עמ' 75-77.

41. נורי אל-סעד, רדיו המזרח הקרוב (תחנה בריטית ששידרה מקריםין), 14.1.1959.

42. סקירות רקע של משרד החוץ (לעיל הערה 35).

43. דברי שרת ב-2.3.1955 ראה: דברי הכנסת, כרך 17, ישיבה תשס"ג (2.3.1955), עמ' 1002.

ההפיכה שביצע חוסני אל-זעים (ב-19.3.30) הייתה הראשונה בשרשראת ההפיכות צבאיות בעולם العربي בשנות החמשים. התבוסה במלחמה השחרור היוותה את הגורם המאיין. הפיכת זעים סימלה ראשיתו של תהליך פוליטיזציה אינטנסיבי של הצבא הסורי והפיכתו לחלק בלתי נפרד מהמערכות הפוליטית ולגורם הפוליטי הדומיננטי בסוריה. כתוצאה ממנה נוצר עימות מתמיד בין הפיקוד הצבאי הבכיר לבין הפליטים מצד אחד, ומצד שני נוצרו קוואליציות צבאיות-פוליטיות, שהגורם הצבאי בהן היה המכרייע בקביעת מדיניות הפנים והחוץ של סוריה.⁴⁴

סאמי אל-חנאווי ביצع ב-14.8.49, בתמיכת עיראק, את ההפיכה הצבאית השנייה. ב-9.12.49 ביצע אדיב שישפלי הפיכה השלישי, שלטונו נמשך כארבע שנים, והתאפיין בограмמה אנטיד-עיראקית במדיניות החוץ ובהשפעה של קבוצות הלחץ של הצבא ושל השמאלי בפנים. על רקע משבר רציני שפרץ בין ראש הממשלה נאום אל-קודسي לבין הצבא והבעת' סביב מדיניות החוץ הבינערבית של קודסי, ביצע שישפלי ב-29.11.50 את ההפיכתו השנייה, ושלט כדיקטטור תוך דיכוי מתングדי, לרבות אלה שהשתתפו למפלגות הימין המסורתיות.

מעמדו של שישפלי הלק והתרערר, עד שבולי 1953 נפגשו נציגי כל המפלגות המתנגדות לו: מפלגת העם, המפלגה הלאומית, הצעת', המפלגה הקומוניסטית וכמה בלתי-מפלגתיים, וחთמו על 'אמנה לאומית' נגידו. ב-25.2.54 סולק שישפלי בהפיכת צבאית, שבה מנהיגי הצעת' וביניהם אכרם חוראני שימשו אנסי קשור בין המפלגות לבין הצבא. שישפלי ברוח לבנון.

בסוף ספטמבר ובראשית אוקטובר 1954 נערכו בחירות לבית הנבחרים. תוצאות הבחירות חוללו מפנה בחיה הפוליטיים של סוריה, והשפעתן הייתה גם על הוירה הפוליטית הבינערבית. מתוך 142 מושבים זכו הבלתי-מפלגתיים ב-64 מושבים, מפלגת העם (השמרנית-מסורתית) ב-30, הצעת' ב-22, 'המחלגה הקומונית הסורית הימנית' והמפלגה הקואופרטיבית-סוציאליסטית בשני מושבים כל אחת והמפלגה הקומוניסטית במושב אחד. תוצאות הבחירות היו הייג למפלגת הצעת' (המאוחדת), ובולט במיוחד נצחונו המרשימים של אכרם חוראני בתקמת, שבה זכתה מפלגתו בחמשה מנדטים. כוחה של מפלגת העם צומצם כדי מחזית, ואילו נציג המפלגה הקומוניסטית, ח'אלד בכדאש, היה הנציג הקומוניסטי הראשון שנבחר לבית נבחרים בעולם العربي; בلت מספרם הגדל של הבלתי-מפלגתיים.⁴⁵ היה זה אפוא בית נבחרים שונה מקודמו (של 1949) מבחינת האורינטציה הבינערבית והעוולמית. בכך נסתם לצרף את סוריה לברית בגداد.

פרק סיל, שבספריו על סוריה הוא מתאר אותה כמרכז הפעולות הבינערבית,

44. סיכום ההתפתחויות בסוריה בתקופה הנדרונה ראה: פ' סיל, סוריה – מאבק אל הצמרות.

45. על הבחירות ותוצאותיהן, כולל פירוט שמות חברי בית הנבחרים, ראה: המורה החדש, ו, 1 (1955), עמ' 52-56.

כותב כי 'עמדת סוריה הייתה מכרעת לגבי עתיד הברית [בגדאד]: אילו החלטה להצראף לברית, היו מדינות ערביות אחירות הולכות בעקבותיה; ... הימנעותה ואיבתה "הקפיאו" את הברית ... המערה על ברית-בגדאד מחייבת היטב את מעמדה המכרייע של סוריה בעניין זה ... הכרעה של סוריה נגד הצטרפות לברית-בגדאד נתקבלה בשבועות שקדמו לחתימתה ב-25 בפברואר 1955;⁴⁶ מינויו של ח'אלד אל-עום לשר מראש' נוכח תוצאות הבחרות של ספטמבר 1954.⁴⁷ מינויו של ח'אלד אל-עום לשר החוץ והגנה ב-13 בפברואר 1955 היה הישג עבור מצרים והבעת'. סוריה הכריזה על התנדבותה לברית בגדאד. محمود ריאד הגיע לדמשק בمارس 1955 כשריר מצרים שם, והחל לקחת חלק פעיל בפוליטיקה הסורית, עד להקמת האיחוד בין מצרים וسورיה בפברואר 1958.

ב-22.4.55 נרצח עדנאן אל-מאכוי, סגן הרמטכ"ל הסורי, בידי חבר המפלגה הקומוניסט הסורית. סוריה נכנסה עתה למערבות פוליטית פנימית, שבה הצבא הוא הגורם החשוב ביותר. כל מפלגה או מדינה ערבית (מצרים, עיראק, ירדן, סעודיה) ומערכות חיפשו תמייה של קצינים בכירים בצבא, תוך שימוש בסיווע ובתמייה כספית. הפוליטיזציה בתחום הצבא גברה, ונוצרו בו קבוצות וסיעות פוליטיות, אשר תמכו במפלגה או במדינה ערבית זו או אחרת. בחרותו מחדש של שופרי אל-קונוטלי לנשיא המדינה ב-18.8.55 (נכנס לתקינו ב-5.9) בידי בית הנבחרים הוסיף שמן למדורה. קונוטלי הוגלה מסוריה באמצע 1949, בעקבות ההफיכה של חוסני אל-זעימ, וחזר אליה ב-7.8.54. הוא היה אישיות חלהה מכדי שיוכל לשולט ולהיות הדבק שיחד את הקבוצות הפוליטיות הייריבות בצבא ומהוצה לו. ב-20.10.55 חתמו סוריה ומצרים על ברית צבאית וסיכמו בה על הקמת פיקוד משותף, בראשותו של שר המלחמה ומפקד הצבא המצרי عبد אל-חכמים עאמר. בנובמבר 1955 העניקה סעודיה לסוריה מלאוה בסך עשרה מיליון Dolars, מהויה פוליטית ממשמעותית.

בחג העצמאות של סוריה (17.4.56) קראה מפלגת הبعث לאיחוד בין מצרים וسورיה. התיססה הפוליטית בסוריה גברה, וב-14.6.56 הוקמה ממשלה אחדות לאומית בהשתתפות מפלגות הימין והשמאל. מפלגת הبعث החזיקה בתיקי החוץ והכלכלה. סוגיות האיחוד בין מצרים וسورיה, צעד המציג את התפקיד הפוליטית בסוריה, הפכה מוקד הוויכוח הפוליטי. ב-27.6 קיבל בית הנבחרים הסורי החלטה לפתח בשיחות לאיחוד עם מצרים. וכך מסכם את המצב פטראק סיל: 'השדנה של סוריה כלפי מצרים ואיבתה לחוננתה הצבאית שלה הפכה ... בין ינואר 1955 לאוקטובר 1956, להערכת-גיבור נרגשת כלפי عبد אנט-אצ'ר וכל אשר דגל בו. הודהותה של סוריה עם מצרים שימשה כהוכחה הטובה ביותר למעמדו הבינלאומי כמנהיג ערבי'.⁴⁷

.46. פ' סיל, סוריה - מאבק אל הצמרת, עמ' 240.

.47. שם, עמ' 293.

ירדן

ב-24.4.51 נתן בית הנברים הירدني, אשר ייצג את שתי הגדות בבחירות שנערכו ב-11.4.50, תוקף חוקי לסיפוח הגדה המערבית לעבר-ירדן. עבר-ירדן הפכה ל'מלך הירדנית האשמי'. תושבי הגדה המערבית, כולל הפליטים, הפכו לאזרחי ירדן. בעת הסיפוח היו הפליטנים שני שלישים מכלל האוכלוסייה. אוכלוסיית ירדן כללה ב-1952, לפי פרטום ירדי רשמי, 1,381,654 תושבים - למעלה מ-900,000 פלסטינים, לעומת כ-450,000 עבר-ירדנים.⁴⁸ הרכב זה היה הגורם המאפיין הדומיננטי שהופיע על הפוליטיקה הירדנית עד מלחמת ששת הימים. העבר-ירדנים הפכו למייעוט, אך עמדות-המפתח בשלטון ובצבא היו בידיהם. אמנים השלטון נקט צעדים לשילוב הפליטנים במלוכה (ירדניזציה), אך לא הצליחו למנוע את הרגשת הקיפוח שלהם.

ב-20.7.51 נרצח המלך עבדאללה בעת שנכנס למסגד אל-אקצא בירושלים. בנו בכורו טלאל היה יורשו על כס המלכות, לתקופה קצרה של שנה בערך. באוגוסט 1952 נמצא טלאל חולה נפש, ובית הנברים הדיחו מכיסאו בשל אי-כשרותו בשלטון. עד 2.5.1953 משלו בירדן עוזרים, ואז הוכתר חוסיין, בנו של טלאל שהגיע לגיל 18, למלך.

את הפוליטיקה הירדנית בשנים 1955-1956 ועד מלחמת סיני-סואץ אפשר להגדיר כ'מאבק על ירדן' - סביבה הטרופותה של ירדן לבירת בגداد או למחנה המצרי הלאומי. מצד אחד עמד המחנה המצרי, שתמכו בו מנהיגי הפליטנים בירדן, ומנגד עיראק ובריטניה. המאבק היה כה חריף עד כי אים על יציבותו הפנימית של המשטר.

התפטרותו של ابو אל-יהוד (29.5.55) באה בין היתר על רקע התנגדותו להצטרפות ירדן לברית בגdad ונטיתו לעבר המחנה המצרי-סואדי, וזאת לעומת תמיכתו של המלך חוסיין בהצטרפות. ابو אל-יהוד היה מאמין גדול ביישות הירדנית וחשב שעיראק מסוכנת יותר לעצמות ירדן מאשר סעודיה או מצרים. סעד אל-מוופתי, מחליפו, נתה לעבר הצטרפות ירדן לברית, אך היה חלש מכדי שיוכל להתמודד עם המשבר החריף שהתפתח בירדן בסוף 1955. שר הפנים שלו היה הזע אל-מג'אלי, שנודע באחדתו לעיראק. צירופה של ירדן לברית בגdad נראתה חשובה מאוד לבריטניה, לעיראק ולטורכיה, במיווחד לאחר שסיכון הצטרפותה של סוריה נראו או קלושים ביותר והם ראו חשיבות בצירופה של עוד מדינה ערבית. הערכה הייתה כי באמצעות פיתויים יכולו למשוך את ירדן. כאמור, פרטום עסקת הנשק המצרית-צ'כית בידי נאצ'ר ב-27.9.55 דחף את בריטניה להגביר את מאציה לצרף את ירדן לברית, ובכך לחזק גם את המנהה הפרו-מערבי. נאצ'ר, מודע למאצ'ים אלה, שיגר לירדן בסוף נובמבר-ראשית דצמבר שניים מקציני מועצת ההפקה - שר

48. עלי אל-דג'אני, מוחاز'ראת פי אקתייאר אל-אורDON (הרצאות בכלכלה ירדן), 1954, עמ' 30, מצוטט בידי נעים סופר, 'השתלבות הגדה המערבית במלכת ירדן', המורה החדש, 1, 3 (1955).

המלחמה ומפקד הצבא המצרי, עבד אל-חכמים עאמר, ואנוואר אל-סאדאת, עורך העיתון אל-ג'זירה – במטרה ליצור לחץ פנימי וחיצוני על חוסיין ועל ממשלת ירדן להימנע מה策יפות לברית.

ב-1955.12.6 הגיע לעמאן גנרל טמפלר, ראש המטה הקיסרי הבריטי, במטרה לשכנע את ירדן להכריז על כוונתה לה策וף לברית בגדאד. לשם כך הוא הציע לירדן פיתויים בדמות סיוע צבאי וככפי ליגיון העברי וביטול החוזה עם בריטניה משנת 1948. ב-1955.12.13 נמסרו לטמפלר הצעות ירדניות נגדירות שניסחה ועדת שרים, ולפיהן: ירדן מוכנה לה策וף לברית, אך בלי שהדבר יטיל עליה מחויבות מוחז לגבולותיה; הסיוע ליגיון ישולם לאוצר הירדיני ולא יופקד בחשבון הבנקאי של הלגיון בלונדון. ההצעות לא נדחו מיד, אך התפתחות הפליטית שהתרחשה אז, בעקבות התurbות של מצרים בתהליך ההתקבשות, סייכלה את המהלך הבריטי-ירדיני זהה ויצרה את המשבר החרייף ביותר שידעה ירדן מאז רצח המלך עבדאללה.⁴⁹

נאזר היה נחוש בהחלטתו להכשיל ממלך בריטי זה, והיה נכוון לעשות שימוש בכל האמצעים שבשרותו. הוא גיס במלואה את מערכת החתירה הפוליטית שהקים בירדן במהלך 1955, תוך ניצול הגורם הפלסטיני הלאומני בירדן. מצרים יצאה במסע תעמולה חריפה וחסר תקדים נגד ירדן ונגד ברית בגדאד עצמה, בטענה כי策יפות ירדן לברית בגדאד היא עצם ירדני לקרה חתימה על חוזה שלום עם ישראל. ואמנם מסע תעמולה זה מנע ממשלה סעיד אל-מופתி להמשיך במדיניותה. ארבעה שרים פלסטינים במשלו דרשו הסכמתה של מצרים להצעות טמפלר, משנדחתה דרישתם הם התפטרו, ובעקבותיהם ב-1955.12.13, התפטרה הממשלה. שליחות טמפלר נכשלה, הגם שעזב את ירדן (ב-1955.12.14), בביטחון מלא שירדן策וף לברית. ב-1955.12.15 מינה המלך את שר הפנים, הوزע אל-מג'אל, לראשות הממשלה. מג'אל היה נחוש בדעתו策וף את ירדן לבוית, אך למחמת, ב-1955.12.16, לאחר שהכריז על כוונתו להמשיך בשיחות策יפות, פרצו הפגנות ומהומות חסروفות תקדים בעצמתן בעיר הגדה המערבית ובמחנות הפליטים. בירושלים הותקפו הקונסוליות המערביות, הקונסול הטורקי והקונסול הצרפתי נפצעו, שביתה כללית הוכרזה בעמאן, האופוזיציה כינסה 'קונגרס לאומי' שהעללה דרישות לאומניות. מצרים הבירה היטב כי היא לא תסבול策יפות ירדן לברית בגדאד. ב-1955.12.19 הודיע המלך לשגריר הבריטי כי策יפותה של ירדן לברית הפכה לבתיה-אפשרות לתקופה בלתי-מוגבלת בעtid.⁵⁰

ב-1955.12.20, לאחר ארבעה ימים של מהומות אלימות ברחבי הממלכה (16–20

49. על שליחות טמפלר לירדן וتوزאות ביקורו ראה סיכון של טמפלר את שליחותו ב-PRO, FO 371, j1051/127 U. Dann, 'The Foreign Office, The Baghdad Pact and Jordan', *Asian and African Studies*, 21 (November 1987), pp. 247–261

50. סיכון אירובי דצמבר 1955 בירדן ראה: U. Dann, *King Husein and the Challenge of Arab Radicalism*, Oxford 1989, pp. 21–30 .131–129

בדצמבר 1955) התפטר מג'אלி. באותו יום פירר חוסיין את הפרלמנט וקרא לבחרות. גורל ההצטרפות לברית בגדייד נדחה עד לאחר הבחירות. ההחלטה פסקו, ובכך בא למעשה הקץ לשאלת הצטרפותה של ירדן לברית בגדייד.

היה זה ניצחון מרשים למנהיגי האופוזיציה ולפלסטינים של הגדה המערבית, ומובן גם למצרים. העיתונות הפלשתינית בירדן של יום המחרת (ה-21.12.21) חגנה בכותרות 'רצון העם', 'העם לא מת וכוחו אatto', תוך הדגשת כי יש בנסיבות אלה אזהרה לשטיי ירדן שאין לכפות על העם בריתות נגד רצונו'.⁵¹ התעמולה המצרית יצאה בהתקפה חיונית על השפעה הבריטית בירדן והזעה עורה כספית במקומם הבריטית. חוסיין, המלך הצעיר וחסר הביסיון (בן 21), הודיעו מעצמת השפעה של תושבי הגדה המערבית ומצרים על הפוליטיקה הפנימית והחיצונית של ירדן.

ב-9.1.56, בעקבות התפטרות ממשלת אברהים האשם (שהוקמה ב-20.12.20), הקים סמיר אל-דרפאעי, סגנו ושר החוץ, ממשלה חדשה, והכריז כי ירדן לא ת策רף לברית. ממשלתו נקבעה קו תקיף נגד התעמולה המצרית, והוא הצליח במשימתו לייצב את השלטון בירדן, לרסן את ההתפרצויות הלאומנית, לנקט מדיניות נייטרלית בעולם العربي וכן לשמור על יחסים טובים עם בריטניה.

סילוקו של גלאב, מפקד הלגיון, ב-1.3.56, ואתו מפקדים בכירים בריטים בלגיון, היה בין היתר תוצאה ישירה של משבר דצמבר 1955 והשפעתו על חוסיין. פיטורים אלה היו ראשיתו של תהליך ה'ערבייזציה' של הלגיון: שמו הוסב ל'הצבא العربي הירدني' (הצע"י). חוסיין הפך 'גיבור לאומי' בארצו. הדרמה של ה-1 במאرس הייתה התפנית העמוקה ביותר בתולדות המדינה ההאשמית בין 1948-1967'.⁵²

ב-24.5.56 נתמנה עלי אבו-נוןואר לרמטכ"ל הצע"י. הוא הועלה לדרגת מייג'ור-גנרל. אבו-נוןואר היה מנהיג של קבוצת קצינים לאומניים פרו-נאצריים אשר קראו לעצם 'הकצינים החופשיים'. בעת סילוק גלאב הוא שימש של חוסיין, וכונראה הייתה לו יד בדבר. בתקופתו החדש הוא הרחיב את שיתוף הפעולה הצבאי עם מצרים ועם סוריה, והצע"י צורף למפקדה הצבאית המשותפת המצרית-סורית, אשר סניף שלה נפתח בעמאן.

ב-20.5.56 הגיע רפאוי את התפטרות ממשלתו על רקע מדיניותו העצמאית והלאומנית – בזירה הפנימית והערבית – של המלך חוסיין. ב-22.5.56 נתמנה במקומו סעד אל-מוספי. ב-26.6.56 פירר המלך את בית הנבחרים, שנבחר באוקטובר 1954, 'בתקופת תופיק אבו-אלחודא, בשל אבדן שיתוף הפעולה בין לבין הממשלה': חברי בית הנבחרים החלו לנוקוט עדות פרו-מצרים או-פוזיציוניות. לממשלה התברר כי לא תזכה בהצבעת האמון שאמורה הייתה להתקיים ב-27.6.56. רוב חברי הבית דרשו ביטול החוזה עם בריטניה ולא רק תיקונו, כפי שדרשה הממשלה. על כן נאלצה הממשלה להמליץ בפני המלך על פירור הבית. ב-6.30 התפטר סעד אל-מוספי;

.51. שם, עמ' 130.

.52. U. Dann, *King Hussein and the Challenge of Arab Radicalism*, p. 34; סקירה על סילוקו של גלאב ותוואתו ראה שם, עמ' 31-38. על גירושו של חוסיין ראה: Hussein of Jordan, *Uneasy Lies the Head*, London 1962

במקומו נתמנה למחירת היום אברاهים האשם, וממשלתו ניהלה את הבחירה בבית הנבחרים החמישי.⁵³

בחירות, שנערכו ב-21.10.56, נוהלו ללא התערבות השלטון – היו אלה הבחירות החופשיות ביותר שנערכו בירדן עד אז. הן התנהלו באווירה לאומנית הן בירדן והן בעולם הערבי, על רקע האמת התעללה בידי נאצ'ר ומשבר סואץ, ובמיוחד על רקע הידרדרות המצב בגבול ירדן-ישראל כתוצאה מפעולות הפאזין ופעולות התגמול של צה"ל, ועל רקע המגעים בין ירדן ועיראק והפרסומים עליהם סביב כנישת כוחות משולח עיראקיים לירדן. אבו-נואר דאג בוודאי לכך שגם הצע"י לא יתרוב בהן. חוסיין אישית היה מעוניין כי הבחירות תהיינה חופשיות, והציבור היה מודע היטב לחופש זה. באוטוביוגרפיה שלו טען חוסיין כי 'היתה זו תקופת ניסיון ... לבן החלטתי לתת הودנות לפוליטיקאים ולקציני צבא צעירים ומבוקחים להוכיח את עצם ... רציתי להיווכח כיצד יגיבו לאחריות ...'.⁵⁴ ברור שיש בכך מעין הסבר שבידייעבד. מתבל על הדעת כי היה זה הימור מצד – שכן הוא לא העיריך נכונה את ממשות הדבר ואת תוכנותיו. חוסיין היה בטוח בעקבות האהדה שוכה לה מאו סילוקו של גלאב.

توزאות הבחירה אכן היו בובאה להלכי הרוח במלוכה בכלל ובגדה המערבית בפרט באותו ימים. האופוזיציה זכתה ברוב מכריע בבית הנבחרים – 22 מתוך 40 צירים; המפלגה הלאומית-סוציאליסטית, בראשות סולימאן אל-נאבולטי, זכתה במספר הגדל של 12 מנדטים; 16 מחברי הבית היו תומכי השלטון. ב-27 הטיל המלך על סולימאן אל-נאבולטי להרכיב ממשלה. יום קודם לכן נבחר ח'פת אל-מצרים, לאומני-סוציאליסט, כיו"ר בית הנבחרים.⁵⁵ כבר ב-10.25, כאשר נודעו תוצאות הבחירה, נחתם הסכם צבאי עם מצרים, לפיו הצטרפה ירדן לברית הצבאית המצרית-סורית.

מבצע קדש ומערכת סואץ פרצו אם כן כאשר האוירה הפוליטית בירדן הייתה לאומנית, פרו-מצרים ואנטי-מערבית.

המאבק הערבי נגד ישראל

העולם العربي לא השלים עם התבוסה הצבאית במלחמת העצמאות ועם התבוסתה של מדינת ישראל כעובדת קיימת באזורה – זאת למורת הסכמי שביתת-הנסך שנחתמו אותה. מנהיגי ערב לא הסתרו את שאיפתם למחות את חRAPת התבוסה. מגמתם המוצהרת והנסתה היה חיסול המדינה. משך הזמן הוצגה מטרה זו כאחת ממטרות היסוד של הלגיטimitה הערבית. המאבק נגד ישראל בתקופה הנסקרת מצא את ביטויו בשלושה תחומיים מרכזיים:

.53. ראה: המזרח החדש, ז, 4 (1957), עמ' 292-293; שם, ח, 1 (1957), עמ' 54-55.

.54. King Hussein of Jordan, *Uneasy Lies the Head*, p. 127

.55. על תוצאות הבחירה ראה: המזרח החדש, ח, 2 (1957), עמ' 145-146.

א. העמדה המוצחרת הערבית, שסמה לה ליעד את חיסול מדינת ישראל כمبرטה*הישות הציונית*.

ב. החדרם הכלכלי נגד ישראל, במיוחד מניעת השיט בתעלת סואץ ובמצרי טיראן.

ג. הידידות המצב בגבולות ישראל, ששיאה היה הפעלת הפדיון שכשלית מצרים מגבול הרצואה, מירדן ומלבנון, למטרות רצח וחבלה בתחום ישראל.

העמדה המוצחרת הערבית נגד ישראל

אייההשמה של מדינות ערבי עם קיומה של מדינה ישראל מצאה את ביטויו כבר במחצית השנייה של 1949, בתעמולה ובסתה שניהלו כלי התקשרות הערביים (עיתונות ורדיו), רוב המנהיגים והמדינהים הערבים וספרים שפורסמו בנושא נגד מדינת ישראל, היהודים בכלל והציונות. התפתחה תחרות בין מדינות ערבי על ביטוי הקיצוניות כלפי ישראל, עד שנדמה לעיתים כי הקיצוניות הפכה למטרה כשלעצמה. העמדה הקיצונית המוצחרת כלפי ישראל שימושי לניגוח יריבים פוליטיים, להשגת לגיטימות לשלטונו, לביקורת הציבור ולהחיפוי על כשלונות וקשיים פנימיים, וועל לכל כסיבה וכרכע להטעמות צבאית.

חשיבותה של העמדה הערבית המוצחרת בכך שהיא ביטאה עמדה של מגמות מדינות ערבי כלפי ישראל. השאלה היא באיזו מידת או הצהרות אלה אבן ביטאו באותה תקופה מגמות קונקרטיות לחיסול מדינת ישראל – או שהן נועדו לצורכי מדיניות פנים וחוץ, כפי שمدינה ופרשנים מערביים ניסו להסביר באותה תקופה. לעמדה זו הייתה השפעה מצטברת על הערכת המצב של מנהיגי ערבי לגבי מגמותיהם כלפי ישראל. בפרשנטטיה ההיסטורית, על רקע התפתחות הסכסוך הערבי-ישראלית מאז 1949 ועד מלחמת יום היפורים, ובמיוחד על רקע המחדל המודיעיני במהלך מלחמה זו, שנבע בין היתר מאיחתיהות רצינית לה策לות הגלויות של סדראות, נראתה כי עמדה ערבית מוצחרת זו, בתקופה הנסקרת, אכן ביטאה יעד של מדינות ערבי כלפי ישראל. ואמנם בדיונים הפנימיים של מנהיגי ערבי, במיוחד בשנים שקדמו למלחמת ששת הימים דובר על מגמות ואפילו על תוכניות מבצעיות להשמדת מדינת ישראל, או 'חיסול הישות הציונית'. אחד הביטויים לעמדה ערבית זאת היה החלטת הסודית שנתקבלה בוועידת הפסגה הערבית השנייה (ספטמבר 1965), ולפיה 'המטרה הערבית הלאומית הפאני-ערבית (קוומית) הסופית בתחום הצבאי הוא שחרור פלסטין מהאימפריאלים והציונות'. על המפקדה הערבית המאוחדרת (מפע"מ) להכין תוכניות מפורטות לביצוע מטרה זו. מפקד המפקדה המאוחדר נידרש 'להכין תוך שנה תוכנית מפורטת לשחרור פלסטין מהאימפריאלים הציוניים, אשר תוגש לאישור בפסגה הבאה'. ואמנם מפקד המפע"מ, גנרל מחמד פאווי, הרמטכ"ל המצרי, הגיע לוועידת הפסגה השלישית תוכנית מבצעית שມטרתה להעביר את צבאות ערבי תוך 2.5-3 שנים, ככלומר עד סוף 1967 בראשית 1968, 'משלב של הגנה לשלב של התקפה'. הפסגה (ספטמבר 1965) אישרה תוכנית זו.⁵⁶

56. ראה אחמד שוקרי, *מן אל-קומה אילא אל-הזימה* (מהפסגה לתבוסה), בירות 1971,

המוסטיבים העיקריים שבלטו בהצהרותיהם של מדינאים ועסקנים פוליטיים, וכן בccoli התקשורת ובספרות של התקופה הנסקרת, היו התנגדות עצם קיומה של ישראל וסירוב לכרות שלום איתה; הסכנה הנשכפת לעربים מישראל ומשאיפה להתפשטות טריטוריאלית, והמסקנה המשתמעת מכל זה – האיום או השαιפה לחסל את ישראל ב'סיבוב שני'. ב-1.4.50.1 קיבלה מועצת הליגה הערבית החלטה ולפיה אסור לשום מדינה ממדינות הליגה לנחל משא ומתן לשולם נפרד או לכל הסכם מדיני, צבאי, או כלכלי עם ישראל, או לבצע פעולות שלום או הסכם כגון זה.⁵⁷ ההחלטה זו שימשה בסיס לעמדות מדינות ערב (פרט לירדן), מדינאים ודוברים רשמיים חورو ושינו עמדה זו בהצהרותיהם, וכלי התקשורת החיוו אדריהם ביותר קיצונית. דוברים רשמיים הצהירו כי 'מנוי וגמר עם מדינות ערבי לא להכיר בישראל, לעולם לא נחליף אתכם נציגים דיפלומטיים ולא נקיים אתם קשרי מסחר ותרבות'.⁵⁸ המלך סעוד הרחיק לכת בהצהירו (במאرس 1954) כי 'הערבים לא ישבלו את מדינת היהודים בפלשתין, משום שהסכנה הציונית היא כסרטן שאין לו מרפא אלא על-ידי עקירותו משורש'.⁵⁹ נאמר גם כי המלחמה בציונות היא 'בן הפינה במדינות החוץ של מדינות ערבי'.⁶⁰

התעמולה הערבית הציגה את ישראל כ'אויב המסוכן ביותר של העולם العربي', אפילו יותר מהאימפריאלים המערבי. בעולם הערבי פורסמו מספר ספרים להסברת סכנה זו. כדוגמה לספרים אלה יצינו: ישראל – סכנה כלכלית, צבאית ומדינית (ביברות 1952), מأت הלשכה הקבועה של איגוד לשכות המסתור, התעשייה והחקלאות הערביות; ישראל האויב המשותף (בסוף 1952), מأت הקולונל מחמד צפאות; הצלת פלשתין (דמשק 1950), מأت תקי אל-דין אל-נבהאני; שואת פלשתין הכבירה (דמשק 1950), מأت פח'רי אל-באורי; בעקבות האסון (דמשק 1951), מأت נימר אל-ח'טיב. ישראל הוצאה – גם בפי מנהיגים ערבים – כזוממת לכבות את ארץות ערבי מן הפרת ועד הנילוס, טענה שנייה להוכחה בעורת ציטוטים מהתג'ר. בירדן טענו כי ישראל מתכונת לכבות את ירדן כולה, את ירושלים וחלקים מהגדה המערבית. במצרים טענו כי ישראל מתכונת לכבות את חצי האי סיני, ואילו לבנון טענו כי ישראל רוצה להגיע אל מעבר ללבנטני. לא נעדן כਮון השימוש בפרוטוקולים של זקני ציון.

אמנם מנהיגי ערבי המיעטו בשימוש במושג 'חיסול מדינת ישראל' או 'חיסול הישות הציונית', אך לא נמנעו מדבר על מלחמה נוספת 'להחזרת האדמה הכבושה'

עמ' 143–194;علاה طريق אל-היזמה (בדרכ לתוכה), בירחות 1972, עמ' 262–269 (מצטט

דו"ח מפקד מפע"מ לפסגה השלישית); חסנין היכל, אל-אהראם, 15.9.64.

.57 ראה: א' גורן, הליגה הערבית: 1945–1954, תל-אביב תש"ד, עמ' 152.

.58 דובר משרד החוץ המצרי, אל-ח'יאת (ביברות), 8.9.51; ראה גם הצהרת שר החוץ המצרי, רדיו דמשק, 25.6.51: 'לא קיימת כלל מחשبة לחתום על שלום עם היהודים או אפילו להכיר בה [בישראל].'

.59 המלך סעוד, פלשתין (ירדן), 24.3.54.

.60 פארס אל ח'ורי, נציג سوريا באו"ם, פלשתין, 23.6.49.

ויזכיותיהם הגזולות של העربים בפלשתין'. עמדתם היתה שלמה נוספת היא בלתי-נמנעת ושיבעית פלסטין לא תיפטר אלא בכוח'. כלי התקשרות ועסקנים פוליטיים ערבים היו יותר קיצוניים בהתקבtauותיהם. הם לא נרתעו מלהריז (אוקטובר 1954), למשל, כי 'פתרון שאלת פלסטין לא יתכן אלא על-ידי חיסולה של ישראל', מהוות מכשול בדרך אל השלום'¹, או (מרץ 1956) 'השאלה איננה של הסדר בעית הגבולות. פה השאלה היסודית היחידה העומדת בעינה היא חיסול ישראל'. תוך השוואת המלחמה הבאה ללחימה בצלבנים טענו כי 'ישראל תחסל כלפי שחוסלו הצלבנים'.² את מטרות המלחמה הגדרו: 'לנקום את נקמת כבודם [של העربים], להחזיר את ארצם ולטהר את אדמת פלשתין'.

החרם הכלכלי הערבי על ישראל

הliga הערבית נדרשה לראשונה לדיוון בנושא החרם הכלכלי על היישוב היהודי בארץ-ישראל במושב השני של מועצתה, כאשר ב-12.4.1950 קראה 'להילחם בכל האמצעים בתעשייה הציונית ... ולמנוע הפצתן של סחורות ציוניות'. התובושה במלחמות השחרור הגדירה את המוטיבציה להחריף את צעדי החרם על ישראל. במושב ה-12 (אפריל 1950) החליטה מועצת הליגה על כינון רשות שחורה בינערבית של ספינות שהובילו 'חומר מלחה ומגארם' לישראל וכן על איסור אספקה וטעינה לספינות אלה. במאי 1951 החליטה המועצה להקים מגנוני פיקוח על ביצוע הוראות החרם ולפתח משרד מרכזיו לחרם, שמנhalbו ימונה בידי מוכ"ל הליגה, ומשרדי חרם בכל אחת מארצות ערב. בספטמבר 1952 הרחיבה מועצת הליגה את הוראות החרם והחילה אותן גם על חברות זרות בעלות سنיפים או מפעלים בישראל ועל חברות תובליה ימיית, או אוירית, המובילות שחורה לישראל.³

מצרים ייחסה חשיבות מיוחדת לביצוע הוראות החרם בכלל הקשור למעבר ספינות ומטענים לישראל ומהנה, בתעלת סואן ובמצר אילת. ההפרעות לשיט הישראלי בתעלה התחלפו עם פלישה הצבא המצרי לישראל ב-15.5.1948. ב-18.5.1948 החrimו שלטונות הנמל באלכסנדריה, לאחר שקיבלו הוראה להחרים כל מטען שנועד לנמל הנמצא 'תחת פיקוח ציוני', את מטעןיהם של ארכבע אניות שהיו בדרכן לישראל. ההגבשות של ימי המלחמה על תנוצת הספנות הישראלית בתעלה נמשכו גם לאחר חתימת הסכמי שביתת-הנשק, והן כללו, בנוסף לאיסור מעבר אניות ישראליות בתעלה, גם איסור מתן שירות גמל לאניות שנשאו מטען לנמל ישראלי או ממנו. ב-1950.6.2 פורסמה בעיתון המצרי הרשמי רשות סחורות שאסור להעביר בתעלה לישראל.⁴

.61 פרשן רדיו ראמאללה, 4.10.54.

.62 תקי אל-דין אל-גנבהאני, אנקאדר' פלסטין (הצלה פלשתין), دمشق 1950, עמ' 5.

.63 החלטות מועצת הליגה בנושא החרם בשנים 1945-1959 ראה: א' גורן, הליגה הערבית 1945-1954, עמ' 164-175.

.64 משרד החוץ הישראלי, מחלקת המחקר, סקירה מיוחדת, 'תולדות ההסגר המצרי', פברואר 1954.

曩יגי ישראל העלו את הנושא לדין בועדת שביתת-הנשך הישראלית-מצריםית. בדיון בועדה המוחדרת ב-12.6.51 טען גנרל רילוי, ראש מטה משקפי האו"ם, כי 'מניעת מעבר סחורות לישראל דרך תעלת סואץ היא פעולה איבה' אך היא אינה מהויה בהכרח הפרה של הסכם שביתת-הנשך, זאת בשל מגבלותיו של המונח 'פעולות איבה' המופיע בהסכם שביתת-הנשך בין שתי המדינות'.⁶⁵ כך הכריע רילוי לוטובט עמדת מצרים, בקביעו שאין לוועדה הזכות לדרש ממשלה מצרים לא להטעב במעבר סחורות לישראל דרך התעלה. מצרים טענה כי הסכם שביתת-הנשך עם ישראל לא ביטל את מצב המלחמה, שכן היא נהנית מזכויות צד לוחם מכוח החוק הבינלאומי, כולל הזכות להטיל הסגר ימי.

ב-12.7.51 פנתה ישראל למועצה הביטחון בבקשת לדון בהגבלות שהטילה מצרים. הדיון נפתח ב-26.7. וב-9.7. קיבל המשאכזה החלטה הקוראת למצרים 'להפסיק את הגבלת השיט המסחרי הבינלאומי ומעבר הסחורות דרך תעלת סואץ לעדן'. המועצה אף דחתה את הטענה המצרים בדבר היות 'צד לוחם', בקבעה כי 'שם צד אינו יכול לטעון כי הוא הצד לוחם פעיל'. מצרים לא שעתה להחלטת מועצת הביטחון. היא אף החמירה והרhiba את ההסגר למוצרים אילית, הבניגה 'רשימה שחורה' של אניות שהובילו 'חומרים אסטרטגיים' לישראל והקשתה עליהם את המעבר בתעלה באמצעות איסור ירידת לחוף למחלים, ומונעת אספקה, דלק ומים. ב-12.5.53 פורסמו תקנות חדשות האוסרות הובלות מזון יכול הסחורות האחירות העשויות לחוק את הפוטנציאלי המלחמתי של הציונים בפלשתין בכל צורה שהיא'.⁶⁶ ב-28.9.54 עצרו השלטונות היהודים את האניה 'בת-גלים' בעברה בתעלה ואסרו את צוותה. ההערכה הישראלית הייתה כי אם השלטונות המצרים ימנעו את מעברה בתעלה, ייאלצו מוסדות האו"ם לדון בדבר וייחיבו את מצרים לנוהג לפי החוקים הבינלאומיים. אך הערכה זו לא התגשמה.⁶⁷ האניה 'בת-גלים' הוחרמה, וב-1.1.55 הוחזרו מלchia לישראל דרך רצועת עזה. לאחר שריצו שלושה חודשי מאסר בכלא מצרי.

החרפת ההסגר הימי על ישראל מצאה את ביטוייה בסגירת מצרי אילית לשיט ישראלי. בשלתי 1949 עלו כוחות מצריים על האיים טיראן וסנפיר שבכונסה למפרץ אילית. בראש נצראני (מצפון לשדרם אל-שיח), השולט על הכנסה למפרץ, הוצאה יחידת משמר מצויה בתותחים, שהיתה אחראית לביקורת ולביצירת אניות העוברות במצרים, כולל אלה שבדרכן לאילת. ספינות סוחר שהיו בדרך לאילת עוכבו או נניסו למפרץ נאסלה. היו אף מקורי ירי על ספינות במגמה למונע כניסה. בספטמבר 1955 הודק המצור המצרי במצרים. המצרים הודיעו כי המעבר בים ובאוויר (דרך המצריים) הוא בטריטוריה מצרית, ויש להודיע על הכוונה להשתמש בו שבעים ושתיים שעות מראש, ולקבל רשות לכך שלטונות מצרים. בהודעה נאמר כי מטוסי ישראל

65. א' שלו, *שיתופי-פעולה בצל עימות*, תל-אביב 1989, עמ' 87-88; ראה גם סקירת משרד החוץ לעיל, העדרה 65.

66. סקירת משרד החוץ, שם.

67. מ' דין, *מערכת סיני*, תל-אביב 1965, עמ' 16.

ואניזותיה לא יורשו לעبور במצרים, לאחר שמצרים נמצאת אתה במצב מלחמה, בעקבות הוודהה זו נפסקו, נוספת לשיט, טיסות חברות אל-על בכוון תל-אביב-דרום אפריקה, שעברו מעל למצרים.⁶⁸

הידידות המצב בגבול ישראל (ראה טבלת השוואة שנתית 1953-1956)⁶⁹

הביטחוי המוחשי ביותר ליחסים ישראל עם מדינות ערב בשנים 1949-1956 היה החמרת המצב בגבולות ישראל עם מצרים, ירדן וسورיה. סלע המחלוקת ביחסים עם סוריה הייתה שטחי עיבוד ושטחים מפוזרים, והמצב הגיע כדי ירי מצד הצבא הסורי ופעולות תגמול מצד צה"ל. המצב בגבול המצרי והירדני, לעומת זאת, הידידות בשל תופעת ההסתננות הכלכלית והאלימות לתוך שטח ישראל. בשלב הראשון - מהסכם שביתתי הנשך ועד לדצמבר 1953, ההסתננות הכלכלית הייתה הדומיננטית, והוא נבעה ממעבר גבול של מסתננים לשם עיבוד אדמות, מרעה, חקלאה, גניבות והברחות. להסתננות זו נתלו לעיתים פעולות רצח, חבלה, מיקוש ומודיעין. ההסתננות הכלכלית בוצעה בדרך כלל ביוזמת פלייטים או תושבי הכפרים הקדומים בגבול ירדן וברצועת עזה. בגבול הסורי לא ניכרה תופעת ההסתננות. הגבול הלבנוני היה שקט יחסית למצב בגבול המצרי והירדני. בגבול המצרי של רצועת עזה היו גם הברחות - לדוב של שבטי הבדואים של סיני - מצרים לכיוון ירדן וחורה, דרך ישראל. שלטונות מצרים וירדן נקבעו צעדים למנוע הסתננות זו או לצמצמה, אך ללא הצלחה רואיה לציוון. מפקדים מקומיים, למשל בגבול ירדן, שיתפו פעולה עם המסתננים, ואילו בגבול המצרי לקחו חלק בהסתננות חיל'י המשמר הלאומי הפלסטיני, שהוקם ברצועה בדצמבר 1954. המגמה הכלכלית בשנים אלה הייתה ירידה בפעולות הלא-אלימות ועליה משמעותית בפעולות האלימות, עד לשיאה ב-1956. להלן נתונים לפי שנים:

שנת 1952 הייתה שנה רבת פעילות בגבול: כ-3,000 מקרים אלימים או לא-אלימים (חדירות כלכליות). מספר ההתנשויות המזוויניות עם כוחות סדרים ובתי-סדרים הגיע ל-142 בגבול המצרי ול-320 בגבול הירדני. מספר מקרי החבלה והמיוקש היה 20 בגבול המצרי ו-27 בגבול הירדני. מספר המקרים של חציית הגבול מסיבות כלכליות הגיע בגבול המצרי ל-561 ובגבול הירדני ל-1,154. בגבול הסורי נרשמו 16 התנשויות מזוויניות, לעומת זאת 13 מקרים גניבה ונסיגנות גניבה.

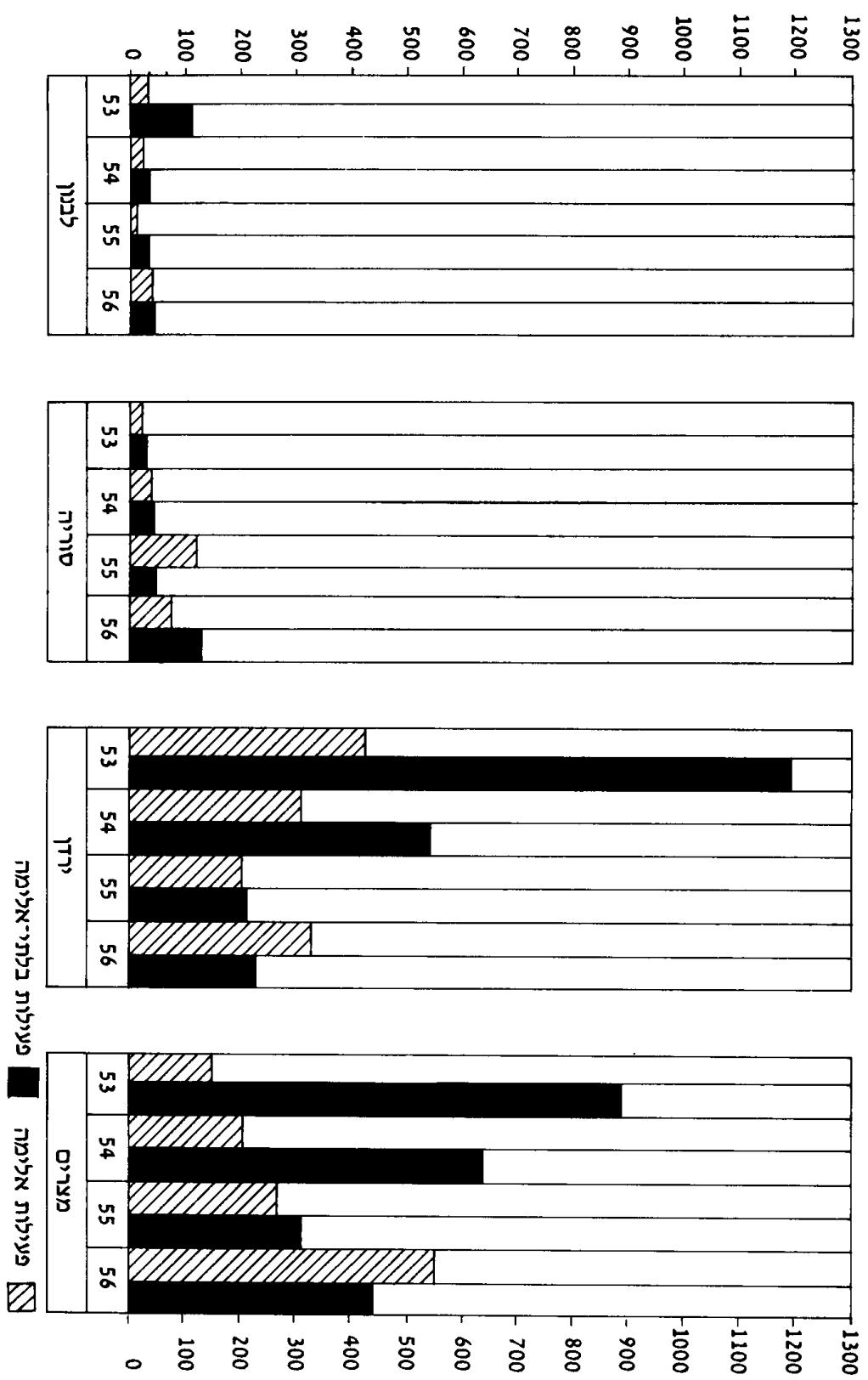
בשנת 1953 חלה ירידה בממדיה ההסתננות - 2,827, מהן 603 פעולות אלימות ו-2,224 פעולות לא-אלימות. בגוראה הירדנית היו 1,610 תקריות, מהן 47 התנשויות עם כוחות סדרים. בגבול מצרים היו 1,054 תקריות, מהן חמש התנשויות עם כוחות סדרים. בגבול הסורי נרשמו 48 מקרים, מהם 14 התנשויות עם כוחות סדרים.

בשנת 1954 ניכרה ירידה בהסתנויות בהשוואה לדצמבר 1953. סך-הכל היו 1,807 פעולות (559 מקרים של פעילות אלימה, 1,248 מקרים של פעילות לא-אלימות).

.68. שם, עמ' 17.

.69. הנתונים הסטטיסטיים בסעיף זה מבוססים על סקרים על המצב בגבולות של משטרת ישראל ושל משרד החוץ בשנים 1953-1956 בתיקי גזע המדינה.

משה שם

הירידה הניכרת במקרי הסתננות הכללית לוותה בעלייה משמעותית במקרי התנגשות המזווינת בין הכוחות הסדריים של ישראל מצד אחד ושל מצרים, ירדן וסוריה מצד שני (מספרם הגיע ל-240). בגבול מצרים אירעו ב-1954 835 תקריות, מהן 71 התנגשויות בין הכוחות הסדריים של שני הצדדים - לעומת עומת חמיש התנגשויות ב-1953; בגבול הירדני אירעו ב-1954 848 תקריות, מהן 145 התנגשויות מזוויניות - לעומת עומת 47 ב-1953; ואילו בגזרה הסורית אירעו 73 תקריות, מהן 24 התנגשויות מזוויניות - לעומת עומת 14 ב-1953.

עליה זו בפועלות המזווינות נבעה מקרבת המגע בין הכוחות הסדריים של שני הצדדים לאורך קו ופעילותם המוגברת ב-1954. לגבי ירדן בלט לאחר פעולות קיביה (אוקטובר 1953), כאשר תוגברו יהידות הלגיון שלאורך קו הגבול.

בשנת 1955 נרשמה ירידה נוספת נספתח במספר הכספי של האירועים בגבול בכלל ובמספר המקרים של הסתננות לא-אלימה (כלכליות). כתוצאה נוצר איזון בין שני סוגים הפעולות. סך-הכל היו 1,167 פעולות, 584 מהן אלימות ו-583 לא-אלימות (לעומת 522 גנבות ב-1954 - אירעו 225 ב-1955). אך פירוש הירידה הכללית לא היה רגעה במצב בגבולות. נרשמה עלייה במספר התנגשויות המזוויניות - מ-240 ב-1954 ל-273 ב-1955. גם אופי התנגשויות ב-1955 היה חמור יותר. בגבול המצרי אירעו 570 תקריות, מהן 128 תקריות גבול; נמשכה הירידה בפעולות הכלכלית, כאשר מספר הగנבות בשנה זו בגבול המצרי היה 90, לעומת 275 ב-1954 ו-472 ב-1955; בגבול הירדני היו 404 תקריות, מהן 43 התנגשויות; בגבול הסורי היו 154 תקריות, מהן 96 התנגשויות: בשנה זו חלה ירידה בפעולות הכלכלית. ב-1955 בלטה עלייה במקרי חבלה ומיוקש, כתוצאה מהפעלת הגדיאון המצרי. מספר מקרי החבלה והמיוקש בגזרה המצרית עלה מ-17 ב-1954 ל-49. ואילו בגזרה הירדנית עלה מספר פעולות החבלה ומהיוקש מרבע ב-1954 ל-16.

מצרים החלה לארגן את יהידות הגדיאון הפלשטיינים במחצית 1955, וייעדה אותן למטרות חבלה ורצח בתוך ישראל ובגבולותיה. באוגוסט אותה שנה הופעל הגדיאון שבשליטה מצרית מרצעת עזה, מגבול ירדן ומגובל לבנון: הם פוצצו בארות, פתחו באש לעבר מכוניות נוסעות ורצו אורחים בלתי-מזווינים. בתגובה על פעולות אלה פשטו כוחות צה"ל על ח'אן יונס בليل 31.8-1.9. לאחר שהוסכם על הפסקת האש בין ישראל ומצרים ב-4.9.55 הופסקה פעילותם של הגדיאון בגזרה המצרית, ופעולותם הועתקה לגבול הצפון. המצריים ארגנו חוליות חבלה גם בשטחי לבנון וירדן, באמצעות הנשפחים הצבאים המצריים בירושלים ובعمאן. הגדיאון פעל מגבול לבנון בחודשים ספטמבר ונוובמבר 1955.

בשנת 1956 ניכרה עלייה בפעולות האלים, ובמקביל חלה עלייה בפעולות הלאי-אלימה לעומת עומת 1955. סך-הכל היו 1,779 פעולות, מהן 962 אלימות ו-817 לא-אלימות. גורם חדש בלט בשנה זו יותר מאשר ב-1955 - הסתננות הגדיאון מהרצועה, מירדן ומלבנון בהנחתת שליטונות מצרים.

מתחלת שנת 1956 ועד לאביב הלכו ורבו מקרי הסתננות והפעולות האלים, ובשבוע הראשון של אפריל הגיעו לשיאם בהפגזות הדירות - של המצריים ושל צה"ל

- על יישובים לאורך הרצועה ועל העיר עזה, תוך הפעלה המונית של חיליות פדריאן (11.4-7) נגד יישובים ודרך תחבורה בדרום הארץ. ברוב המקדים של התנשויות לאורך קווי שביתת הנשק היו מערבים כוחות סדירים ערביים. ממחצית אפריל לאחר ביקורו של מוכ"ל האו"ם ובעקבות הדיוונים במוחצת הביטחון) חלה ירידת גדולה במספר מקרי ההסתננות. מאז ועד סוף השנה לא הורגשו תנודות גדולות במספר האירועים, פרט לתקופה שלפני מבצע קדש. מרבית הפעולות שבוצעו היו אלימות, והן גררו מספר פעולות תגמול בגבול ירדן (ארבע משטרות) ובגבול מצרים (مارבים ברצועה והתקפת מחנה כסימה). בעת מבצע קדש הופעלו הפדריאן לסרוגין מכיוון ירדן, סוריה ولبنון, וגם מהרצועה, עד לכיבושה.

סיכום

משבר הלאמת חברות התעלה היה בחוקת הסיבה המידית למערכת סואץ ולנכונות צרפת ובריטניה לשותה פעולה עם ישראל, אך לא העיקרית. מרכיביו של משבר סואץ היו בבחינת מאיין להידרדרות המצב במהלך אוקטובר 1956. ניגודי האינטראסים של מעצמות המערב ושל מצרים באורך הלכו והחריפו, עד כדי החלטה של צרפת ובריטניה כי אין מנוס מצעד דרמטי להפלת משטרו של נאצר. נוצר תהליך של הקזנה בעמדותיהם של המערב ושל מצרים, ולא היה שום פתח לפשרה שתפרק את משבר התעלה.

שתי מעצמות המערב ניסו לשמור את מתחיון באורך ולהזקם, למרות ואולי דווקא בשל תהליכי שקיעתן הקולוניאלית. בריטניה וצרפת היו נועלות היבט בكونצפסיה האימפריאלית שלתן, כך שלא הבינו את התהליכים הפוליטיים שהתרחשו בעולם הערבי בעקבות ההיפה של נאצר ב-1952. הן המשיכו לתפוס את העולם הערבי במונחים קולוניאליים של אורי השפה שלתן. תפיסה זו חזקה נוכחות המלחמה הקריה והחשש מהאים הרוסיים מצפון. משטרו של נאצר, לעומת זאת, היה חוד החנית המוביל והמסית, לא רק נגד חיזוק המאחז המערבי באורך אלא למען חיסול כל השפה הערבית. נאצר ראה בכינון מערכת הגנה מערבית באורך סכנת לשאיות הלאומיות מערבית. נאצר שטהף לה. לשם השגת יעדיו הוא לא נרתע מחתירה תחת משטרים ערביים פרו-מערביים, ובמיוחד זה הירدني, שכתוכה מחתירה זו עמדה יציבותו בשנים 1955-1956 בסימן שאלה.

הצלחותיו של נאצר למונע את צירופן של מדינות ערביות לברית בגדייד גרמו לৎסcole רב במערב ולהגברת העוינות כלפי משטרו. ברית בגדייד גרמה לקיטוב בעולם הערבי ולעלית קרנו של נאצר. עסקת הנשק המצרי-מצרים פתחה את שעריו העולם הערבי לחדירה הסובייטית וחיזקה במערב את תחנות האיום הנשקף מנאצר לאינטראסים הבטוחניים החוניים שלו. אי-היציבות בסוריה גרמה לדחיקתה אל תחומי ההשפעה המצרית, ובסיומו של דבר לאיחוד אתה בפברואר 1958 (פורק בספטמבר 1961); סעודיה נגרדה אף היא אחרי מדינותו של נאצר. כך הפכה מצרים במרוצת השנים האלה, 1955-1956, למרכזו של ציר אנטי-מערבי שאים על מעמד המערב

באזרור ועל האינטראסים החיווניים שלו. נאזר היה כה נחוש ולחות במאבקו נגד ההשפעה המערבית, שהוא לא העיריך לנכונה את השפעת מדיניותו על עמדתן של צרפת ואנגליה ועל מידת העוינות שהתקבלה בהן נגדו ונגד משטרו, ואת נחישותו של המערב לא להשלים עם מאציו לעקע את מהוזיו באזרור.

במקביל חלה החרפה ביחסים בין מדינות ערב, ומצרים במיוחד, לבין ישראל. עסקת הנשק מספטמבר 1955 הייתה רק המאיצ' להחלתם של בגין ושל הרמטכ"ל דין כי יש צורך ביוזמה ישראלית התקפית כדי למונע הרעה ביחסי הכוחות בין מצרים לישראל, הרעה שעוללה להוביל ליוזמה התקפית מצרית. פעולות הפלדיאון של מצרים, שהפכו למדיניות רשמית של המשטר, והחרפת החרום הכלכלי על ישראל (כולל סגירת מצרי טיראן), הוערכו בידי בגין ודין כשלב חדש במאבק המצרי בישראל, וחיזקו את הערכה כי יש צורךקדם את הסכנה המאיימת על ישראל מצד מצרים. כך, ההתקפות המדיניות והצבאיות באזרור בשנים 1954-1956 הפכו את העימות הצבאי בין המערב למצרים ובין מצרים לישראל לבלחתי-ינגען. השאלה הייתה של עיתוי.

נספח

ג'מאל עבד אל-נאצ'ר: הסודות מאחורי ההתקפה בסיני*

מבוא, תרגום ועריכה: משה שם שמש

מבוא

ב-6 בדצמבר 1956 פרסם העיתון המצרי *The Egyptian Gazette* מאמר המכיל תרגום דברים שפרסם נשייא מצרים, ג'מאל עבד אל-נאצ'ר, קודם לכן בשבועון המצרי אח'יר סאהה, על מערכת סיני. חשיבותו של המאמר היא בהיותו המסמן הרשמי הגלוי הראשון המצביע על הערכת המצב של ההנאה המצרית את תוכאות המعرקה בסיני. הראשם הוא כי הערכה זו הייתה מקובלת גם בקרב צמרת הפיקוד המצרי, והיא נשarra בעינה רבות – עד מותו של נאצ'ר. היא השפיעה גם על התכנון המצרי לקראת מלחמת ששת הימים, ובסופה של דבר גם על תוכאותיה של מלחמה זו. בדרך הצגת הערכה הושפע נאצ'ר מהמצב הפוליטי ששר או במצרים, בעולם העברי ובזירה הבינלאומית. בריטניה הצטרף הוידיעו ב-1956.12.3. בלחץ דעת הקהל על נסיגת כוחותיהם מצרים; ישראל הודיע בראשית דצמבר 1956,חתת לחץ ביןלאומי, על נסיגתה לסגת מסיני; העם המצרי והעולם היהודי טרם עיכלו או את 'הניצחון' המצרי בסיני ובפורט סעיד. רק בשלב מאוחר יותר יתברר להם 'ニיצחון' זה, לאחר שלמת פינוי הכוחות הבריטיים והצרפתים מפורט סעיד ב-22.12.56 ללא הישג פוליטי משמעותי, נפילת אידן וגיא מולה, ונסיגת כוחות צה"ל מסיני ורצועת עזה במאורס 1957, בתנאים שאינם פוגעים בRibonot המצרית.

ענינו העיקרי של נאצ'ר בעת פרסום דבריו היה להסביר לעם המצרי ולדעת הקהיל הערבית את ההיגיון שבמהלכי הצבא המצרי בסיני ובמיוחד את נסיגת הצבא המצרי עוד בראשית הקרבות. נאצ'ר ראה צורך להציג על תרומות הניצחון הצבאי הישראלי ועל תבוסת הצבא המצרי בסיני. מבחינתו תוכאות מערכת סיני היו שונות, והניצחון הישראלי לא היה קיים. פרטיו 'הקנונית' הישראלית-צרפתית-בריטית טרם פורסמו והיה עליהם להסתיע בסימנים מעדים כדי להוכיח את קיומה.

מערכת התעמולה המצרית אמנם התחילה או במתן הסברים לנסיגת מסיני, אך היה

* תודתי ליזנה בנדמן על הארוויו באשר לתיאורי נאצ'ר את מהלכי הצבא המצרי ותפקידו בقدس. תודתי למוטי גולני ומחלקת היסטוריה של צה"ל על האroteinם לדבריהם נאצ'ר עלה מהלכי כוחות היבשה של צה"ל בقدس.

צורך בהסביר מפורט מפני היראים' עצמוו, שהיה אחראי להחלטת הנסיגה. ואמנם קוויל הטיעון של נאצ'ר, כפי שהוא במאמרו זה, שימושו קו מנחה לכלי התקורת המצריים בכל תקופה משטרו להוכחת 'הניצחון' המצרי. גם חסנין הייפל, ודברו ומקורבו של נאצ'ר, חזר בכתביו על טיעונים אלה. בעקיפין היה הסברו של נאצ'ר מענה לשאלות שהוצעו בתום הקרבנות באשר לאי הטרופות ירדן וסוריה למלחמה לצד מצרים, כפי שהתחייב מהבריות הצבאות שנחתמו בין מצרים לסוריה ב-20 באוקטובר 1955 ובין מצרים לירדן ב-25 באוקטובר 1956.

עדות מסיינט לגירושו ולהוכחת טיעוניו שימשו מסמכיו האלוף אסף שמוחני, אלוף פיקוד הדרום, שנפלו בידי הירדנים לאחר שהמטוס הקל שבו טס מאיית לתל-אביב סטה מדרךו ונפל בשטח ירדן ב-6.11.56. המסמכים הוועברו לידי המצרים. המאמר מלווה בצילומים של חלק מממסמכים אלה.

במאמרו זה נאצ'ר מתיחס לנושאים המרכזים הבאים:

- א. הקשר הבריטי-צרפתי-ישראלי להפלת המשטר למצרים.
- ב. הערכת המצב המצריית עבר מבצע חדש והערכות הצבא המצרי בסיני בהתאם לכך. הערכה זו שללה אפשרות של התקפה ישראלית כללית ומקיפה.
- ג. מהלכי מבצע חדש וסדר הכוחות של צה"ל שהשתתפו במבצע, כפי שפורסם במסמכיו האלוף שמוחני. נאצ'ר פירט במקביל את היררכות הכוחות המצרים לאורך הגבול ובמיוחד באבו-עגילה תוך הבלט יחס הכוחות בין שני הצדדים, שהיו לטובתה של ישראל.
- ד. המהלךים הצבאיים המצרים עם תחילת מבצע חדש והתגובה לאולטימטים הבריטי-צרפתיים מה-30 באוקטובר 1956.
- ה. החלטת הנסיגת גורמיה על רקע הערכת המצב המצרי החדש בעקבות הפצצות מטוסי חיל האוויר של בריטניה וצרפת, שהחלו ב-13 באוקטובר שעתיים 19:00.
- ו. נאצ'ר הסביר את הסיבות לאפקעה שכבה נתקלה הטרופותן של בריטניה וצרפת למלחמה לצד ישראל.
- ז. תיאור מהלכי הקרבנות בסיני, שהתנהלו קודם נסיגת הכוחות המצרים ותוך כדי נסיגתם. נאצ'ר עמד על הקרבנות באבו-עגילה, ברצועת עזה, ובשם אל-שיח', ובמיוחד תיאר את מהלך הקרבנות באבו-עגילה.

מטרת המאמר, אם כן, הייתה לשכנע את הציבור המצרי ואת דעת הקהל הערבית כי:

- א. ההחלטה בדבר נסיגת הצבא המצרי מסיני לא נבעה ממצב הלחימה בין הצבא המצרי וצה"ל בסיני, ככלומר אין היא תוצאה של TABOSA צבאית מצרית. הנסיגת נועדה לסקל את התכנית הבריטית-צרפתית להפוך את סיני לשדה פתוח, שבו ישמד הצבא המצרי בקלות. נאצ'ר טוען כי ילו הנסיגת הייתה מאורת ב-24 שעות היה האויב מצליח להגשים את תוכניתו המרושעת.
- ב. יחס הכוחות בין צה"ל והצבא המצרי ביוםיים הראשונים של הלחימה (עד ההחלטה הנסיגת) היו לרעתה של מצרים (מצרים דיללה את הכוחות בסיני באמצעות

1956). להוכחת דבריו הוא מסתמך על מסמכי אספ' שמהוני, שבהם נמצא פירוט סדר כוחות צה"ל שהשתתפו בהתקפה. נאזר מפרט את היערכות הצבא המצרי בקדמת סיני. הוא מציין כי הערכת המצב המצרי קודם המבצע ציפתה שישRAL תיוזם תקריות או פשיטות בכיוון רצועת עזה או מוצבי הגבול המצריים ולא מתקפה כללית, לא כל שכן מתקפה מתואמת עם הבריטים. לפיכך הוואר כוח ההלם המצרי בעורף, באוצר התעללה, כדי לשמר על חופש התמרון של הפיקוד הצבאי המצרי. לדבריו הערכה זו נשאה בתוקף עד 30.10.56.

ג. החילים המצריים עמדו באומץ מול ההתקפות הישראלית באותו המיקומות שבהם התנהל קרב עם צה"ל. הם הדפו את ההתקפות הישראלית עד שנסוגו לפני פקודה. נאזר מרחיב את הסיפור על הקרב באבו-עגילה, שבו הצלicho החילים המצריים להדוף פעמיים את התקפה הישראלית. מכאן קביעתו כי ישראל לא יכלה להתקדם עד שהזיאו פקודות הנגעה לכוחות המצריים, לאחר התערבות הכוחות הבריטיים והצרפתיים.

ד. אבדות הצבא המצרי בצד ימין מעטות יחסית, זאת הודות לתכנית הנסיגת. אבדות אלו ניתן היה למלא במהרה. בסך הכל הוושמדו לדבריו 30 טנקים. מקרים 'הרוויחה' 170 טנקים שהצליחו לסתת מסיני. הוא מציין כי האבדות הרבות היו בעיקר כלי רכב. אלה הוחלפו מהר בכל רכב שהשארו הבריטים במחסנים שהחזיקו באוצר התעללה. לעומת זאת הוא מגשים בהצעת אבדות צה"ל, במיעוד בטנקים.

ה. עד ה-2 בנובמבר נהגה חיל האויר המצרי מעליונות באויר. התערבות המטוסים הצרפתיים והבריטיים בקרבות בסיני שינתה מצב זה. עד אז הצלicho המטוסים המצריים להתקיף 'עשרים פעם את שדות התעופה הישראלית'. נאזר מנסה לזקוף חלק מהאבדות המצריות בסיני למעורבותם של המטוסים הבריטיים והצרפתיים.

ו. המלחמה בסיני ניפצה את מיתוס הלוחם הישראלי. נאזר ניסה להוכיח כי נסיוון הלחימה המצרי נגד צה"ל 'הסיד מל' רבים את המיתוס שישראל ניסתה לטפח במשך שבע השנים האחרונות על אודות כושר הלחימה של כוחותיה'. לדעתו, במערכות סיני היה רק קרב אחד – והוא הקרב באבו-עגילה, שטרכתו הייתה לחפות על מבצע הנסיגת. ישראל לא יכלה לכבות אף אחת מהערים עזה, רפיח ואל-עריש עד ה-2 בנובמבר, לאחר שכבל מבצע הנסיגת מסיני הושלים בהצלחה. להוכחת דבריו הוא מצטט מדו"ח הלקחים שנמצא בין מסמכיו של אלף שמהוני על לחימת אוגדה 38 בקרבות אבו-עגילה.

לסיכום: מאמרו של נאזר, שהתרשם חדש לאחר תום הקרבות בסיני ובפורט סעיד, כאשר צבאות בריטניה, צרפת וישראל נמצאו עדיין על אדמת מצרים וצה"ל ישב ליד התעללה, מלבד היתו בייטוי להערכת המצב המצרי של נאזר מהוועה גם מענה לביקורת שהושמעה במצרים ובעולם הערבי בתקופת המלחמה ומיד לאחריה באשר לתבונת שבמהלכו המדינאים והאכאיים. הציבור המצרי, ואף הציבור היהודי כולם, טרם השחרר מhalb המלחמה. נאזר מנסה לשכנע את הציבור המצרי כי ויתור

מדיני מצדיו לא היה מונע מלחמה, זאת לאחר שטרת המערב וישראל הייתה הפלת משטרו. כל ויתור פירשו היה החורט ההשפעה האימפריאלית למצרים. מכאן שמניגותו היא שהצילה את מצרים (ואת העולם הערבי) מתבוסה מדינית וצבאית אחת. עם עברו הזמן ועם פינוי הכוחות הבריטיים והצרפתים מפורט-סעד, ופינוי צה"ל מסיני ומרזעת עזה - משתנה המצב ודעת הקhal המצרית והערבית כאחת מקבלת את גירסת 'הניצחון' של נאצ'ר, שיופיע לגיבור לאומי במצרים ובעולם הערבי.

נאצ'ר: סיפור המערכת והסודות מאחוריו ההתקפה בסיני
(*The Egyptian Gazette*, 6.12.1956)

[נאצ'ר פתח את המאמר בסיקرتה הפתוחיות המדיניות שקדמו להתקפת צה"ל ב-1956.29. בין היתר התייחס לדין בМОצת הביטחון ול戚ונות שקיים מוכ"ל האו"ם דאג המרשל עם שר החוץ המצרי מהמוד פאווי, עם סגן שר החוץ הבריטי סלוון לוייד, וכן עם שר החוץ הצרפתי פריסטיין פינו, בניו-יורק בחודש אוקטובר 1956. בתום שיחות אלה הוסכם על מספר עקרונות שהיו אמורים לשמש בסיס למשא ומתן על עתיד התעללה].

המתועדים נפרדו תוך הסכמה שייפגשו שוב במהרה כדי להמשיך בדינוניהם ולתאם השקפותיהם. הם השאירו למארשל לקבוע את תאריך הפגיעה הבאה, ימים מספר לאחר מכן קיבלת משלחת מצרים מכתב מהמוחיר הכללי של האו"ם ובו הצעה למקום ולתאריך הפגיעה. המקום היה זנונה, התאריך הייתה 29 באוקטובר. מצרים שלחה את תשובהה המידית המציגת את הסכמתה לשניהם, אך ממשלות בריטניה וצרפת עיכבו תשובהותיהן. ידיעות שהגיעו מלונדון ומפריס הרואו, כי היה בעיכוב זה יותר ממה שנראה לעין. אחריך התברר כי לונדון ופריס מבקשות לחפש אמצעות להתחמק מהשתפות בפגיעה שנועדה ל-29 באוקטובר.

הסיבה האמיתית

ماוחר יותר גילינו את הסיבה האמיתית. למשלחות לונדון ופריס הייתה פגישה אחרת באותו יום. היא התקיימה במדבר סיני ולא בזנונה. הפגישה לא הייתה עם מצרים, אלא עם ישראל. מטרתה לא הייתה מציאת פתרון לביעית תעלת סואן. כוונת ההתאחדות המשולשת הייתה להביא להריסטה השלמה של מצרים. זהה האמת, אחד משלושת השותפים בקונגרס לא יוכל להכחיש או לסלק אחריותו מتوزאותיה. זהה האמת, שלושת השותפים אינם יכולים למצוא לה תירוץ בצד שנקטה ממשלה מצרים להלאמת התעללה.

העניין האמתי לא היה התעללה העוברת דרך מצרים, אלא מצרים עצמה, מצרים עם מה שהיא נאבקת למעןו ועם מה שהיא דוגלת בו. צרפת, למשל, לא ניסתה להסתייר את העובדה כי התרבות להילחם במצרים מונעת על-ידי השאייה להגן על מעמדה חסר הסיכוי באלג'יריה. בריטניה לא הסתירה את העובדה, כי לפועלתה נגד

מצרים שורשים באמונה - שכאה לידי ביטוי מפי חברי הפרלמנט - כי עצמתה הצבאית של מצרים הייתה אiom לבירטניה, וכי השפעתה המדינית של מצרים בחלק זה של העולם איימה לחזור תחת השפעת בריטניה.

על כן הקונגס לא נועדה למצוא פתרון לביעית תעלת סואץ. אילו זו הייתה המטרת, הועידה בזינונה הייתה מתקיימת. אך המטרה האמיתית הייתה ארופת-יטווח יותר ועמוקה יותר. היה זה שאלת מדינה המבקשת עצמאות. אך האם האימפריאליים יתיר לה [למצרים] להיות עצמאית? היה זה שאלת מדינה המבקשת להיות חזקה. אך האם יתיר לה האימפריאליים להיות חזקה? כיצד יוכל להתיר לה? היה זה שאלת מדינה אשר שברה את מונופולין הנשק. אך האם יתיר לה האימפריאליום לעשות זאת? כיצד יוכל להתיר לה? היה זה שאלת מדינה אשר תבעה חירות עצמה ולארכות אחרות, אך האם יוכל האימפריאליום להיענות לתביעת זו לחירות? כיצד יוכל להיענות לה? היה זה שאלת מדינה אשר בקשה לשחרר את כלכלתה. אך האם יוכל האימפריאליום להתיר לה לעשות כן? כיצד יוכל להתיר לה? היה זה שאלת הלאומיות הערבית אשר הפכה לאמונה באוצר כולם.

האקדמיה

אליה היו הסיבות האמיתיות להתחברות שלושת השותפים לקונגס בסיני. זו הייתה האקדמיה לתחילה בפעולות הצבאיות בערב היום ה-29 לאוקטובר. הידיעות הראשונות על פעולות הצבאיות של ישראל בהירו שמצרים עמדו בפני התקפה רבתית ולא בפני תקנית גבול בודדת. ידיעות אלה הראו שהמתกיפים נעו לכיוון דרום בשטח שבו לא יכולו לגבור אבדות לכוחות המצרים, מאחר שבאותו שטח לא היה דבר פרט לתצפיות גבול.

מערך הכוחות המצרים ממורח לתעלת סואץ בעת ההתקפה הישראלית כזה:¹
1. רצועת עזה: מוחזקת על ידי אנשי המשמר הלאומי המצודים בנשך קל, ועוד יחידות ראשוניות של הצבא הפלסטיני שהוקם זה עתה. תמיד הינו מודעים לכך ש מבחינה צבאית טהורה קל היה לנתק אזור זה מיתר חלקו החזית.

1. היערכות הצבא המצרי בסיני ערבית מבצע קדש היה:

א. דיוויזיה 3 בקדמת סיני, כאשר: מפקדת הדיוויזיה וחטיבת ח'יר 4 (פחות גדור), וכן גדור טנקים וסיווע ארטילרי באל-עריש; חטיבת ח'יר מגברת 6 במתחם אבו-עגילה-אום-יקטף-קסימה; חטיבת ח'יר 5 להגנת גורת רפיח; גדור מהטיבת ח'יר 4 במבואות המורחים של אל-עריש; נוספת לכך חטיבת ח'יר מילואים 99 מרכזות באזור אבו-עגילה-ג'בל ליבני.

ב. דיוויזיה 8 פלטנית (שתי חטיבות: 87, 88) וכן חטיבת מה"ל פלטני 26 בראוף עזה.

ג. שני גדודים ממוכנים בדרך סיני.

ד. גדור ח'יר מה"ל ויחידות נ"מ וח'יר וכן 3-4 מחלקות רוכבי גמלים בשדר אל-שייח'. על היערכותו של הצבא המצרי ולהימתו במבצע קדש ראה מאמרו של יונה בן-דן 'מצרים: הצבא המצרי במערכת סיני', בספר: מ' שמש וא' טרוואן (עורכים), מבצע קדש ומערכת סואץ: עיון חדש, קריית שדה בוקר 1994.

2. גבולות מצרים-פלסטין: מוחקים עליידי שישה גדרים סדרים וערוכים
כלהלן:
- א. ברפיה - שני גדרי רגלים עם יחידות סיוע;
  - ב. באלי-עריש - שני גדרי רגלים עם יחידות סיוע, כולל גード טנקים מסוג שרמן;
  - ג. באבו-עגילה - שני גדרי רגלים עם יחידות סיוע.
פרט לכוחות אלה לא היו לנו כוחות אחרים בסיני. כוח ההלם של הצבא חנה ממערב לתעלת.²

הערכת המצב

הערכת המצב הכללית שלנו, שלפיה נערכו כוחותינו בחזית, הייתה כלהלן:
אם כוונת ישראל תהיה ליזום תקירות או פשיטות, הרי היא תכוון אותן כלפי רצועת עזה או כלפי עמדותינו הקדמיות בגבול, שם תוכל לגרום לאבדות בקרב כוחותינו ולשרת בכך את מגמת ההתקפות או התקירות. אך אם מטרתה של ישראל תהיה לפתח במתקפה רבתיע על מצרים, הרי כוחותינו חייבים לנעו בצד הדרומי כדי שיוכלו לעקוף את הציר המרכזי המוביל לאבו-עגילה. לפיכך יש להשאיר את כוח ההלם שלנו בעורף כדי שנוכל לבחור את העמדות המתאימות ביותר [שיאפשרו לנו] לקבוע את מקום המערה.³

זו הייתה הערכת המצב הכללית. היא נקבעה באוגוסט 1955 ונשארה בתוקפה עד 29 באוקטובר 1956, עד תחילת הכנוניה.⁴

ברבורי על כוחות האויב ועמדותיהם איני מסתמך על היקשים וניחושים אלא על עובדות שנלקחו ממסמי האויב.

תכניתה של ישראל - או נכון יותר חלקה בכנעניה הגדולה, כפי שעולה מתוכן המסמכים שככלו פקודות הנוגעות למבצעים עצם ונמצאו על גופו של אסף שמחוני, היה כדלהלן⁵ (התרגום להלן הוא מאנגלית, ולא הנוסח המקורי):

2. כוח ההלם המצרי כלל צוות חטיבתי משוריין (צח"מ) מספר 1 שהיה מורכב מגדוד שריון מצויד בטנקים T-34, גודוד חרמ"ש, גונדת תותחים מתנייעים SU-100-SU וגוננת נ"מ קל.
3. המטכ"ל המצרי העדיף, למרות הурсכה זו, להשאיר את כוח ההלם בשטחי ריכוז בצד המזרבי של תעלת סואץ ולא לדרכו בסיני.
4. על הurette המצרי בתקופה זו - עד עבר מבצע קדר, ראה: מ' שם וא' טרוואן (עורכים), מבצע קדר ומعرצת סואץ, נספח 'פקודת מבצע מס' 50 להגנת מצרים', 1 בספטמבר 1956.
5. בלילה 7-8 בנובמבר 1956 טס אלוף שמחוני במטוס פייפר מאיילט לתל-אביב. בהיותו מעל לערבה נשחף המטוס (כנראה בגלגול ערפל ורוח חזקה) לכיוון ירדן, נתקל באחד הנקיקים, נפל והתרסק. כל נושא המטוס נספו. אלוף שמחוני נשא אותו ממכיוון האישים וכן מפתח קוד ומרשם קשר. על נסיבות נפילת המטוס ראה: מבצע קדר - חיל האויר בשנים 1950-1956 התעצמות ופעילות, תל-אביב 1986, עמ' 219 [להלן: מבצע קדר - חיל האויר].

1. חטיבה מס' 202 המשימה: כיבוש מעבר המיתלה. ביצוע המשימה כלל חנחת צנחים בצדral אל-חיטאן והתקדמות ביבשה מайлט לאל-כונתילה, נחל, צדר אל-חיטאן ואחר-כך למעבר המיתלה.⁶
  2. אוגדה מס' 38, המורכבת מחטיבת השריון מס' 7, חטיבת הרגלים מס' 4 וחטיבת הרגלים מס' 37.⁷ המשימה: כיבוש אבו-עגילה, [ובהמשך] להתקדם ישר לעבר איסמאעיליה.
  3. אוגדה מס' 77 המורכבת מחטיבת השריון מס' 27 ומחטיבות הרגלים מס' 1, 11, 12. המשימה: כיבוש רפיח ואל-עריש ועל-ידי כך לנתק את אזור [רצועת] עזה, ולאחר לכבשו.⁸
  4. חטיבה מס' 9. המשימה: לנוע [בדרכ היבשה] מайлט לשרם אל-שייח' ולכבוש אותה.
- משמעות התכנית היא, שתנועת הכוחות הישראליים הייתה לאורך החווית העיקרית בשלושה אזורים כדלהלן:⁹
- האזור הראשון: חטיבת רגלים וגודוד צנחים במעבר המיתלה.
  - האזור השני: חטיבת שריון ושתי חטיבות רגלים, לביצוע משימותיהן באבו-עגילה ובהמשך [בכוון] איסמאעיליה.
  - האזור השלישי: חטיבת שריון ושלוש חטיבות רגלים למבצעים ברפיח, אל-עריש ועזה.
- לא היו לנו כל עדות [mozgovim] מול האזור הראשון של תנועת הכוחות

6. המשימה של חטיבת ח"ר מוצנח 202 הייתה צניחה והתקדמות ביבשה ובמקביל אל צדר אל-חיטאן. לא הוטל עליה להיכנס אל מעברי המיתלה. משימתה הייתה להזיז במקומות המקוריים ממערב למזרים ואחר-כך ממזרח להם. כמו כן הוטל עליה להתקדם לפני פקודה לכיוון שדות הנפט במפרץ סואץ, אל-טור ושרם אל-שייח'. על המשימות והפעולות של חטיבה 202 ראה: מ' דין, יומן מערכת סיינ', תל-אביב 1965, עמ' 72-75. על סדר כוחות צה"ל שהשתתפו בקורס וחלקם בלחמה ראה עמ' 199-194.
  7. אוגדה 38 כללה גם חטיבת מילואים ח"ר מוגברת 10. חטיבה 37 הייתה חטיבת משוריינת, וחיתה בעונודה. ראה מ' דין, שם, עמ' 194-196.
  8. אוגדה 77 הורכבה משתי חטיבות בלבד: חטיבת ח"ר 1, וחטיבת שריון 27. חטיבות 11 (ח"ר מילואים) וצוות גודרי משוריין (צג"מ) מהתיבת שריון 37 כבשו את עזה וצפון הרצועה ואחר-כך את ח'אן יוניס. על אוגדה 77 הוטל להתקדם עד ל-15 ק"מ מההעלה. ראה, מ' דין, שם, עמ' 183, 194-196.
  9. תיאור זה, המסתמך על הנתונים במסמכי אסף שמחוני, אינו מדויק. תנועת כוחות צה"ל בוצעה בארבעה מאמצים עיקריים:
    - א. אבו-עגילה-אסמאעיליה.
    - ב. פיתחת רפיח-אל-עריש-קנטרה.
    - ג. אילת-שרם אל-שייח'.
- ד. רצועת עזה.
- המהלך החמישי אל צדר אל-חיטאן היה למעשה למטרת הונאה, לייצור איום על התעללה שיצדי שיגור האולティמות הבריטי-צרפתית למזרים ולישראל. בדרך שנאצר והפיקוד המצרי ראו בו חלק מהמאץ ההתקפי של ישראל.

הישראלים. באשר לאזרע השני, היו לנו רק שני גודדים בmozac אבו-עגילה. באזוז השלישי היו לנו שני גודדי רגלים עם נשק מסייע רפואי, שני גודדי רגלים וגודד טנק שרמן עם נשק מסייע בלבד-עריש.

הפעולות החלו ב-29 באוקטובר, עם שקיית החמה. המאורעות התרחשו במהלך הערב ה-29 באוקטובר. הכוחות הישראליים נעו מאליל לאל-כונתילה ואחר-כך לתמד - כמובן ללא כל התנגדות - לאחר שלא היו לנו שם שום כוחות, בשל העובדה שהצבת כוחות כלשהם בשטח זהה הייתה עלולה לגרום לבידודם. באותו זמן הוכנה גודוד צנחים מעבר צדר אל-חיטאן.

ובכן היה זו התקפה כללית:

התגובה

כשהחלה התקפה הישראלית, הפנתה מצרים מבטה לבירות העולם, וביחד לondenlon ולפריס, כדי לראות מה תהיה התגובה. מלונדון באה הצהרת דובר משרד החוץ שאין בכוונה בריטניה לנצל את הקרב בסיני למטרותיה שלה.

החילנו אפוא להפעיל את תכניתנו להדוף את התקפה. שני יסודות היו [תכנית]: הגנת הגבול כדי לעכב את התקדמות האויב, וארגון כוחותינו בשטחי כניסה שלהם יכולים כוחות ההלם שלנו לצאת לקרב ההכרעה עם האויב במועד ובמקום שייהיו המתאים ביותר ליותר ויבטחו את מרבית הסיכויים לניצחון. הערכנו שמועד זה יהיה ב-5 או ב-6 בנובמבר.

בليل ה-29 באוקטובר נעה חטיבת רגלים מצרים מדרום מעבר המיתלה, כדי למנוע מהאויב התקדמות מערבה. אותה שעה נשלח גודוד רגלים לאל-עריש כתגובה להגנת החוף.¹⁰ כוח ההלם העיקרי עבר את תעלת סואץ לפני חצות הלילה ופנה לעבר שטח ההתקארגנות [הריכוז] בביר רוד-סאלם (ככל חז' האי סיני ממורה לאיסמאעיליה). כוח ההלם זה היה מורכב משני צחים מצוידים בטנקים 34-3-T צ'כיאים ובתותחי 100-SU מתוצרת רוסיה, ועוד גוש יחידות הח"ר.¹¹ בוקר ה-30 באוקטובר נכנס חיל האויר המצרי לפועלה ועיכב את התקדמות החטיבה הישראלית הנעה לעבר נחיל, במחיצת הדרכן לצדר אל-חיטאן, שבו הוכנו צנחים ישראלים.¹² באותו יום כל

10. חטיבת ח"ר 2 נשלחה לעבר מעבר המיתלה, ואילו חטיבת מモכתן 1 נשלחה לאל-עריש כתגובה לדיוויזיות ח"ר 3 בקדמת סיני.

11. בפועל הוחש לסיני צחים 1. בפרק המלחמה צחים 2 לא היה מבצעי ויתידותיו לא השתתפו בקרבות. צחים 1 נכנס לסיני ב-30 באוקטובר והצליח להגיע עד עשרה ק"מ מזרחית לביר רוד-סאלם, שם נעצר. הרים נכנס לקרב עם יחידות חטיבה 7 רק ב-1 בנובמבר, שעלה שהיא כבר בנסיגת.

12. דבריו של נאצ'ר נכונים. חיל האויר המצרי נכנס לפעולה ב-30 באוקטובר בבורק ושיבש את תנועת חטיבה 202, בעיקר בקטיע בין תמד לנחיל. חיל האויר הישראלי היה בשלב זה מוגבל בפעולותו בשל אילוצים מדיניים – עד לכינסת בריטניה וצרפת למלחמה בתום מועד האולטימטום. ראה: מבצע קדר – חיל האויר, עמ' 126-128.

פעילות כוחות היבשה, או רובה, הייתה תנועה על הציר המרכזי אל שטח ההתקנות בכיר רוד-סאלם.

בבוקר החל האויב בפעולותיו בקסימה. בקסימה היה לנו גדור סיור המצויד בג'יפים. משימתו העיקרית של גדור זה הייתה להשתנות את התקדמות האויב, ולסגת [עם התקדמות האויב] כדי להתחבר אל יחידת האם שלו באבו-עגילה, ולהשתמש בניגתו בכਬיש האספלט שבין קסימה לאבו-עגילה. גדור זה הצליח להעסיק את האויב ולגרום לו לאבד יום שלם. על כן לא היה האויב מוכן להתקפה על אבו-עגילה אלא בלילה.¹³

התקפות הלילה על אבו-עגילה לא יכלו להשפיע על כושר ההתקנות של מוצב זה.¹⁴

חייב אני להזכיר כאן, כי קרב אבו-עגילה התחולל בין כוח ישראלי שככל חטיבת משוריינת ושתי חטיבות רגלים, ובין כוח מצרי שככל רק שני גdots רגליים עם נשק מסייע.¹⁵ למרות זאת – ואני חזר על כך שנית – לא יכולו הכוחות המתקיפים להתגבר על התקנות הכוחות המצריים המגנים על אבו-עגילה.¹⁶ תכנית האויב הינה להרים מהר ככל האפשר את עמדות ההגנה של הכוחות המצריים באבו-עגילה, כדי שיוכלו לנוע מהר מערבה לאיסמאעיליה. זה מבהיר מדוע גיס האויב חטיבת שרין ושתי חטיבות רגלים נגד מוצב שהיו בו שני גdots רגליים.

התקפה נכשלה

האויב לא בזבוז זמן במאציו להציג את מטרתו. בליל ה-30-31 באוקטובר החלה התקפת הלילה על אבו-עגילה. האויב לא היה יכול להציג הצלחה כלשהי והתקפה נכשלה. כאשר האיר השחר של ה-31 באוקטובר נסוג האויב כדי להתרחק מהאש [שנורתה] מאבו-עגילה. כוחות אבו-עגילה הצליכו להפיל ביריות שמונה מטוסים.¹⁷

13. פעילות צה"ל באוזור קסימה החלה בליל 29-30 באוקטובר. העיכוב בהתקדמות חטיבת 4 לקסימה נבע מבעיות לוגיסטיות ולא מהלחימה המצרית. על חטיבת 4 הוטל לכבות את קסימה ולהתאחד משם עם חטיבת הצנחנים מצד א'ח'יטאן. בשלב זה כיבוש אבו-עגילה לא תוכנן ללילה הראשון ולא ללילה השני. אך בסופו של דבר ההתקדמות לאבו-עגילה הוקדמה (במושואה לתכנון המקורי) ב-48 שעות.

14. אכן התקפות הלילה על אבו-עגילה לא הכריעו את המוצבים המצריים.

15. למעשה הכוח המצרי במתוחם אומ-יקטף (להגנת גורת אבו-עגילה-קסימה) כלל: שני גdots חי"ר סדרירים (מחטיבה 6) ועוד גדור חי"ר מילואים; צה"ל עלה על המתוחם עם שתי חטיבות שרין (אחת מוקטנת), וחטיבת חי"ר אחת – חטיבת 10 (אם נוציא מן החשבון את חטיבת 4 שסייעה מוקומת בקסימה). נוצר מקטין את הכוח המצרי בגדור אחד.

16. נוצר צורך בקביעתו, כי הקרב באבו-עגילה לא הוכרע. לחימת ההגנה של המצריים הייתה מסודרת.

17. אכן באוזור אבו-עגילה הופלו שמונה מטוסים. 31 באוקטובר היה היום הקשה ביותר לחיל האויר במערכה כולה, ובו עברו כל צוותי האויר את טבילת האש. במהלך היום נהרגו שלושה טיסים, מהם שני מפקדי טיסות. בסך-הכל נפגעו בציר המרכזי 29 מטוסים – 14 מטוסנגים, שלושה הרוורדים, שישה מטאוררים ושישה אורגנים. שמונה מהם אבדו

התקפת האויב נכשלה לאחר שסבל אבדות עצומות בטנקים. ארבעים טנקים הושארו בשדה המعرקה, נוסף לאבדות העצומות באנשיים.¹⁸ يوم ה-31 באוקטובר הסתיים ללא כל הצלחה לאויב, שהוכחה ונאלץ לסגת לאחר שנגרמו לו אבדות כבדות.¹⁹ פעולות כוחות היבשה באותו יום, פרט לאלה שכבר הוכרתי בקשר לאבו-עגילה, היו:

- המשך ריכוז כוח ההלם המשוריין באור ביר רוד-סאלם כדי להתכונן ליום של קרב ההכרעה;
  - התקדמות יחידת שרין קלה במדבר דרך ואדי אל-מליאו לשם התקפה מהצד השני על הצנחנים שהוצנו שם וכדי למנוע מהם תגבורות, וממיון כדי ליטול חלק בהשמדתם ובכיבוש עמדותיהם.
- ועתה, אני לרגע למביצים הצבאים וaussok בפעולות הפוליטית שהיתה באוקטובר.

האולטימטים

ברצוני להציג מיד כי האולטימטים הבריטיים היה לנו הפתעה. ציפינו לפעולה עוינת נגד מצרים מצד בריטניה וצרפת, אך לא ציפינו שתי מדינות אלה תיטולנה חלק עם ישראל בהתקפה על מצרים. כמובן, היינו מודעים לאפשרות של השתפות הבריטים במערכת סיני בצורה זו או אחרת, אך לפי דרך מחשבתו האמן שאפשרות זו קיימת רק ב-50 אחוז. כשהשלה האולטימטים עדין סבורים היינו שהפלישה הבריטית היא רק אפשרות, אף כי הערכנו אז שאפשרות זו קיימת ב-50 אחוז.

ניסיתי אז לשקל את המצב בעמידי את עצמי במקומו של ראש ממשלת בריטניה. שאלתי את עצמי, מה הייתה אני עשו אילו היה במקומו? לבritisניה נכסים כבירים במזרח התיכון, וכל פעולה פזואה בעלת אופי צבאי תחרוס נכסים אלה. אין פירוש הדבר, כי דעתי היה שהיא על השימוש בכך נגד מצרים היה אחיזות עניות בלבד. פירוש הדבר, שהשתתי כי אין זה סביר שבritisטי בעל עמדה אחראית ינקוט צעד זה. על כל פנים, לאחר האולטימטים עלתה סבירות האפשרות של פעולה צבאית בריטית נגדנו ל-50 אחוז.

למרות זאת – ואני חזר על כך שנית – סקרה את האינטראסים הבריטיים באור. היו אלה הנפט, צינורות הנפט, המטר, ההשפעה המדינית והתרבותית. האם יעו איין לסכן אינטראסים אלה? ספק שהוא מודיע לך כי פעולה צבאית נגד מצרים יכולה להשתיים רק באסון גורא לבריטניה, לא רק מנוקדת המבט של סיון נכסיה, אלא גם מנוקדות מבט צבאי, המשכתו לומר לעצמי. על כן, בדוחתי את האולטימטים סבירתי שקיימת אפשרות רק של 50 אחוז להתקפה צבאית בריטית על מצרים, וב-50

(שבעה מוסטנגים והרוויד אחד). הפגיעה היו מASH הנ"מ המצרי, כאשר המטוסים טסו בגובה נמוך. ראה מבצע קדר – חיל האויר, עמ' 155-156.

18. המספר 40 טנקים, שלדבריו ניטשו בשדה המערקה, מוגזם.
19. נאצ'ר צודק בהערכתו כי ה-31 באוקטובר היה היום הקשה ביותר לזכה במלחמה. התקפת חטיבת 10 על אום-יקטף בלילה שבין 31 באוקטובר ל-1 בנובמבר נכשלה.

אחו נראתה היה כי היא [בריטניה] מתכוונת רק לעשות את המצב קשה יותר משהיה אז. תיארתי לי כי בריטניה לא רצתה שנגיס אט כל כוחותינו נגד ישראל; כך תוכל ישראל להשיג ניצחון זול, כאשר חלק מכוחותינו מיועד לעמד בפני פעולה מצד הבריטים.

הKENNONIA

בבוקר ה-13 באוקטובר היה חיל האוויר המצרי בפעולה בחווית הקדמית בפעם השנייה. מפציצינו התקיפו את שדות התעופה הישראלית 20 פעם. מטוסי הקרב מיג 17 שלנו הפתיעו את האויב והוכיחו עלילונותם על מטוסי מיסטר 4 הצרפתים שהאויב הישראלי, וכמו כן חיל האוויר הצרפתי, הפעילו נגדנו. עלילונותם של מטוסי המיג הפגנה היטב מעל לשדה התעופה בפרית, כאשר שלושה מטוסים אלה הפתיעו שמונה מטוסי אויב מעל לשדה התעופה והפכו ביריות שלושה מהם, והנותרים ברחו מזירת הקרב.²⁰

היהי בbatis בחברת השגריר האינדוניزي כשהושמעה צפירת האווצה [המוחירה מפני התקפה אוורית]. ידעתי מיד כי היו אלה מטוסי סיילון בריטיים הטסים מעליינו, לאחר שמטוסי הסיילון היחידים במורוח הים תיכונן הם מצריים או בריטים. עזבתי את השגריר ועלותי במדרגות אל גג ביתי כדי לראות את התקפה וכדי להיות בטוח כפלים שהמטוסים הם בריטיים. באותו רגע הבנתי את מדיה של הקנוןיה. התברר לי מה הייתה תוכנית האויב. התקפה הישראלית נערכה למשך לתוכ סיני את עיקר [מרבית] הצבא המצרי ולנקק אותו על ידי כיבוש תעלת סואץ, ובהמשך לכיבוש את מצרים כולה שתיפול ללא התנגדות בראותה כי צבא נלחם בסיני. שוכנעת איזה ובמקום, שעליינו לעורך שינויים בתכניותינו.

20. הסיפור על פעילות חיל האוויר המצרי מוגם וככל פרטם לא נכוונים. פעילות מפציצי איל-28 המצריים בשם ישראל הייתה מצומצמת ולא גרמה נזקים של ממש. בלבד 31-3 באוקטובר הטילו פצצות באור רמת רזיאל, ולמהרת, בלבד 13 באוקטובר-1 בנובמבר הטילו 11 פצצות בננות 100 ק"ג בקרבת קיבוץ גור. הגנת שמי המדינה הוטלה על הטיסות הצרפתיות שפעלו מבסיסי חיל האוויר. עד ה-13 באוקטובר פעלו אלה כטייסות ישראליות, תוך הקפדה על המגבלה שאסרו עליהם לחצות את הגבול. הטיסות ביצעו פטוטלים בנתיבים קבועים. למהרת, 31 באוקטובר, ביצעו 50 גיחות נוספת (58 שעות טיסה), מהן ארבע בצפון הארץ, 38 בדרום ו-8 מעל סיני, בקרבת תעלת סואץ. שיטה זו אפשרה יירוט מהיר של מטוסים מצריים, אם וכادر יחרו לישראל. מטוסי חיל האוויר המצרי לא התקיפו שדות תעופה ישראליים. במהלך יום ה-13 באוקטובר היה חיל האוויר המצרי פעיל עד תחילת הפצצות האנגליות-צרפתיות בשעה 00:00. מטוסיו ביצעו 90 גיחות בניסיון לתקוף את כוחות צה"ל ולהגן על כוחותיהם בסיני. מטוסי מיסטר מטיסטה 101 פיטרלו מעל הכוחות מאו עלות השחר כמטרייה אוירית. בסך הכל הוקדשו למשימה זו 44 גיחות. ב-14 מקרים נוצר מגע עם מטוסים מצריים. בקרבות האוויר שהתחוללו הופלו שני מטוסי מיג 15 ונפצעו שלושה אחרים (בנוסף לאربעת מטוסי הוומפир שהופלו מעל למיתלה). ראה מבצע קדר-חיל האוויר, עמ' 151, 156. על מחדלו של חיל האוויר המצרי ביום הראשון של המלחמה ראה: זכרונות מאת עבד אל-לטיף אל-בוגדאי, בפרק 'עדויות', מ' שם וא' טרואן (עורכים), מבצע קדר ומערכת סואץ.

עובתי מיד את ביתי ונסעתי אל מפקדת הכוחות המזוינים, שם התקיימה אוטה שעה ישיבה רבת- משתתפים. התחלנו לסקור את המצב בשעה שמונה בערך, ושעתים לאחר מכן הגיעו למסקנה כי הכרחי שהצבא יסוג מיד מסיני, ושלינו לרכז את כל פעולותינו הצבאיות ממערב לתעללה. החלטנו, כי הנסיגת תושלם תוך יומיים, או נכוון יותר - תוך שני לילות, ככלומר בלילה שבין ה-31 באוקטובר וה-1 בנובמבר ובليلת שבין ה-1 וה-2 בנובמבר בהתאם לתוכנית שלහן:

בלילה הראשון, ה-31 באוקטובר-1 בנובמבר - תושלם נסיגת כוחות רפואי דרך הציר הצפוני וכן נסיגת מחצית הכוחות המרוכזים בביר רוד-סאלם.

בלילה השני - תבוצע נסיגת כוחותינו העיקריים הנמצאים באיל-עריש ובאבו-עגילה, בתנאי שישארו מחלקות רפואיות [משמרות עורפיים] כדי לעכב התקדמות האויב עד צהרי יום 2 בנובמבר.

מצבנו לא אפשר לנו לבצע את הנסיגת תוך פרק זמן קצר יותר. היה זה נס שאפשר היה לבצע את הנסיגת במשך זמן כזה. היה לנו מירוץ עם השעות, הדקות והשניות.

בפרק הזמן שבין ערב ה-31 באוקטובר ובין ערב ה-1 בנובמבר עמדנו ברגע המשבר המכريعים ביותר בתולדותינו.

הכרחי היה שכוחותינו רפואיים יתחלו לסתוג. בעת שקיבלו את הוראות הנסיגת, האויב החל כבר בהתקפה מרוכזת על רפואי. מפקד רפואי התקשר עם המפקדה הממונה עליו והודיע כי יוכל להתנגד להתקפת האויב ולהחזיק בעמדותיו, וזאת כי נסיגת תחת לחץ האויב תהיה קשה ביותר לביצוע. מפקד רפואי קיבל הוראות לסתוג לפני שעות [הבוקר] המוקדמות ונאמר לו כי נסיגתו היא בהתאם לתוכנית כוללת. עד אור היום ביצע [מפקד רפואי] את הוראות הנסיגת בתנאים הקשים ביותר שבהם פעל מפקדו אי-פעם.

мотkehim

בעת שכוחותינו רפואיים היו בנסיגת מחצית כוחותינו העיקריים בביר רוד-סאלם השלים את נסיגתם מערבה לכיוון התעללה.²¹ בעברם את התעללה בשעה מוקדמת באותו בוקר [1 בנובמבר] הם הותקפו בידי מטוסים בריטיים-צרפתיים.²² למרות זאת הושלמה הנסיגת בהצלחה, אף שכוחותינו סבלו מעט אבדות, בעיקר ברכב, כתוצאה מהתקפות האויר הבריטיות-צרפתיות.

אויב ריכז שוב את התקפותו על ابو-עגילה, לאחר שכבר פעמים לא הצליח לכבשה. בלילה ה-31 באוקטובר וב-1 בנובמבר תקף האויב את ابو-עגילה בפעם השלישייה. הפעם נערכה התקפה מה חזית ומה עורף. האויב הוזע כמה מיחידותיו

21. צה"מ 1 ניצל בלילה 1-2 בנובמבר את חסות החשיכה לנסיגתו מערבה לכיוון איסמאעיליה, וחיל האויר שיכלתו לבצע תקיפות לילה מדוקימות היה מוגבלת לא היה יכול לשבש את מהלך הנסיגנה.

22. המטוסים הבריטיים והצרפתים לא השתתפו בהתקפות של חיל האויר הישראלי בסיני. ראה העירה 20 לעיל.

מסביב לאבו-עגילה ופתח בהתקפה מילפנים ומאחוריו. כוחות האויב התקופים מאחור התנגשו עם יחידת ח"ד בסכר אל-רוֹאָףַה. יחידה זו הצליחה לעזר את התקדמות האויב. היא סכלה אביזרות כבדות, אך הצלחה למונע מהאויב את השגת מטרתו. היה זה הפעעה לאויב, שלא הצליח לבצע את משימתו המקורי - התקפת אבו-עגילה.

אך בהתקפה החזיתית, שהחלה בשלוש לפנות בוקר [1 בנובמבר] הצליח האויב לכבות עמדות מסוימות ולהתבצר בהן, בהשתמשו בחול"מים. למרות כל זאת פתחו כוחות אבו-עגילה בהתקפת-נגד על האויב והצליחו להתחור עמדות אלה מידי הישראלים שנסגו בהשארם אחריהם 70 וחול"מים. יתר על כן, כוחות אבו-עגילה הצליחו להמשיך בתנועתם קדימה לעבר שטח ריכוזי האויב והצליחו לכבות אותו. ב-1 בנובמבר בוקר, לאחר כל הפעולות הללו, היה המצב בדיק כפי שהיה ב-29 באוקטובר, ועוד 40 טנקים ו-70 וחול"מים [עוזבים] בשדה הקרב. מטוסי האויב הופיעו והפיצו את הזחל"מים והטנקים הישראלים כדי שאליה לא יפלו בידינו, והחלו להפיץ את עמדותינו באבו-עגילה פעם נוספת.²³

עלילות אוויריות

ב-1 בנובמבר הייתה לחיל האויר המצרי עלילות בפעם השלישייה. בעת שאויבינו הבריטים-צרפתים התקיפו את כל שדות התעופה שלנו, התקיפו מפציצינו עשרים פעם את שדות התעופה הישראלים.²⁴ פעולות היבשה היו מרוכזות סביב אבו-עגילה. למפקד אבו-עגילה ניתנה אז הוראה לנסות לسانת לאחר הגנה על פעולות הנסיגה של הכוחות האחרים. הוא ענה כי עמדותיו הותקפו בידי האויב, אך הן קשרות היטב זו בזו.

כשירדה החסיכה התקיפה מפקד הכוח באבו-עגילה עם המפקדה הממונה ומסר כי הוא מתכוון להורות לנמה מיחודתו להסתנן מעתנין מעדותיהם עם נסקם הקל, על מנת להתחבר אל הכוחות באלי-עריש ולסגת אטם, וכי הוא מתכוון להשמיד את כל הציוד הכבד שברשותו כדי ייפול בידי האויב. מפקד אבו-עגילה ביצע את תכניתו וחיליו החלו להסתנן אחד דרך קווי האויב, שהקיף אותו [את חיליו] מכל

23. נאצ'ר חזר על גירסתו לגבי הקרב באבו-עגילה בנאומו במחלך השנה השני אחרי מבצע קדש. ראה לדוגמה נאום נאצ'ר, רדיו קאתייר 26.7.57. סיورو על קרב אבו-עגילה הוא ככלית נכון. תיאור מהלכי הקרב ואופן הגנתו של הצבא המצרי מול התקפות צה"ל נועד כמובן לפחות עמידתו של הצבא המצרי. אך הפרטים שהוא מוסר על הכוח הישראלי, שהוא נסוג בהשairoו 70 וחול"מים, לא מדויקים. עם נסיגת הכוח חטיבה 37 באותו ליל. במתקפה זו נהרג מפקד החטיבה סאי"ל גלינקא. עם נסיגת הכוח נשארו מספר כלים בשטח (5-10). ב-1 בנובמבר בוקר לא היה המצב בדיק כמו ב-29 באוקטובר: צה"ל החזק במתחם ליד הכפר אבו-עגילה (מממערב למתחם העיקרי), בסכר הרואפה ושלט על המתחם המצרי יכול למעט הכבש לכיוון אל-עריש. אולם היה כישלון

של צה"ל, אך אין לגוזר מכאן שלא היה כל שינוי בשטח.

24. אין לדבר על עלילות אוויריות מצריות. ראה הערתה 20. כל התקשות המצרים סיפרו בסוף נובמבר ובמחלך דצמבר 1956 על 'מעלי' הגבורה' של חיל האויר המצרי, ראה לדוגמה אל-מוצ'ור, 30.12.56.

הצדדים.²⁵ אבו-עגילה הושארה עם משמרות עורפיים בלבד, כדי להילחם במשך כל יום ה-12 בנובמבר ואחר לסגת בלילה, כאשר מבצע הנסיגת הגדולה כבר הסתיים.²⁶ חיל המשמר של אל-עריש הצליח לסגת לפני בוקר ה-12 בנובמבר, למראות שהיה נתון להתקפות אויר ממושכות ומספר רב מכל רכבו הושמדו.

הגיע يوم ה-12 בנובמבר. היה זה היום האחרון של תכנית הנסיגת. לחיל האויר של האויב הייתה השליטה באויר. כשהאני אומר האויב, אין כוונתי לשראלים. האויב באותו יום היו הבריטים שמטויהם הלמו בזעם בכוחות הנוטרים, שנסיגתם הcessה את הקונניה, וניסו לגרום למרב הנזק בחלק השני של הכוחות העיקריים שחדרו משטח הכנסות בביר רוד-סאלם. אבדותינו הגדלות ביותר היו בכל רכב. כדורים מהמקלעים של מטוסי האויב פגעו במכוניות וגרמו לעצירתן.²⁷

האויב המשיך כל הבוקר בהפצצת עמדותינו ממטוסים ומתחחים, ולבסוף הצליח עם רדת הלילה לכבות את המוצב [אבו-עגילה]. אותה עת אבו-עגילה כבר מלאה את חובתה במלואה וחיפה על הנסיגת. היא המשיכה לעשות זאת [לחפות על הפינו] עד שהושלמה הנסיגת והכוחות העיקריים של אבו-עגילה נסוגו לאחר שהשמידו את תותחיהם, פרט לשבעה שלא יכלו להשמידם. ההתקפה הסופית של האויב נערכה [למעשה] נגד המשמרות העורפיים של הכוחות שהיו מוצבים באבו-עגילה.

שרם אל-שייח'

עתה אני מגיע לסתור על הגדור המצרי היחיד שהנה בשרם אל-שייח', שאליו הועברה אותה פקודת נסיגת. המפקד ענה כי הוא יפנה בתחילת את הפצועים אל גראקה, בסירות שתחצינה את הים האדום אל הכניסה למפרץ סואן. הוא ציין עוד כי נסיגת כוחותיו עלולה להיות בלתי-אפשרית, ומסיבה זו הוא מזכיר להגן על עמדתו עד האיש האחרון. הסירות הנושאות את הפצועים נשלחו. הייתה שם גם ספינה אימונית קטנה של הצי המצרי בשם 'דמיאט', והיא נתקלה בשלוש אניות מלימה בריטיות ובראשן הסירת 'ניופאונדלנד'. שלושתן פתחו באש מרכזות על ספינת האימונית הקטנה. כך השתתף הצי הבריטי בקרב שרם אל-שייח' בעט שחתיבת

25. אמנם חילי חטיבת ח'יר 6 המצרית הייתה במהלך אום-קטף הדפו בהצלחה את כל התקפות אוגדה 38, וכן בלילה 1-2 בנובמבר הצליחו חילי החטיבה להתפנות בחשיכת ובצורה מסודרת מהמתחים ולהגיע לאל-עריש לפני שכוחות צה"ל כבשו. ממש הם פונו למצרים.

26. ההתקפה הסופית של צה"ל באבו-עגילה החלה ב-09:00 בוקר ב-12 בנובמבר והסתיימה בתפיסת המתחים הנטווש בשעה 11:30. המערה לכיבוש אום-קטף, שנמשכה ארבע ימים וכלה שלושה מאמצים נפרדים, הגעה לקצה. אך קודם לכן ארעה תקרית חמורה, כאשר הפתחה קרב שריון בין טנקים של חטיבת 7 לבין אלה של חטיבת 37 ונגרמו בו אבדות קשות.

27. אין זה נכון כי המטוסים הבריטיים והצרפתיים הלמו בכוחות הנוטרים, כולל השריון המצרי. היו אלה מטוסי חיל האויר הישראלי שלטו באופן מלא על שדה המعرקה מהאויר. נאזר מנסה לעלי ידי כך לחשק את טענתו בדבר 'הקונניה'.

ישראלית התקדמה לתקפה עליון. באותו שעה הפיצו טיסות אויב, שרובן צרפתיות, את העמדות המצריות [בשם אל-שיח']. ב-6 בנובמבר, לאחר התוגנות אמיצה שנמשכה שישה ימים, כבש האויב את שرم אל-שיח'。²⁸

תכנית האויב הוכשלה

עתה אחוור אל מבצע הנסיגה. כאשר הודיעוני על נסיגתם המוצלחת של הכוחות המצריים העיקריים מימי הרגשתני שניצחנו בمعدנה, זאת לאחר שתכנית האויב סוכלה, התכננית הייתה השמדת המוחלטת של כוחות המצריים של כדי שאפשר יהיה להכחות אותה בקלות. תמרון האויב היה להשתמש בישראל כדי למשוך את כוחותינו לקרבת בשטח הפתוח בסיני, כך שניתן יהיה לבודם ולהשמידם בקלות. לו הנסיגה הייתה מתארחת ב-24 שעות בלבד, האויב היה מצליח להגשים את תוכניותיו המרושעת.

במשך הנסיגה סבלנו מעט אבדות. איבדנו, למשל, 30 טנקים מסוג T-34 שהושמדו בהפצצות מטוסי האויב. למעשה הרווחנו 170 טנקים, זאת לאחר שהיו לנו 200 טנקים בשטח הcinos בביר רודיסאלם, שאוטם היינו מאבדים לחלוותן אילו הייתה הנסיגה מתעכבת. על כן יהיה נכון לומר כי הרווחנו 170 טנקים.²⁹

טנקים, מכוניות

כל היה לנו לקבל טנקים חדשים במקום ה-30 שהושמדו ומאותו סוג, וכן מכוניות משורייניות חדשות במקום ה-50 שאבדו. יכולם אנו לומר כי הרווחנו 250 מכוניות [משורייניות], כי אילו הייתה הנסיגה מתעכבת היינו מאבדים 300 מכוניות משורייניות.³⁰

כמו-כן איבדנו את הגדור של טנק שָׁרְמַן שננה באל-עריש, אך הצלחנו להציג מספר ניכר של טנקים מסוג סטליין וצנטוריון AMZ, שהיו סיוע אמיתי לכוחותינו, לאחר שבאותה עת טנקים אלה לא עברו [את התעלה] אל סיני. יתרה מזו, במחסנים הבריטיים שבאזור התעלה היו 2,000 מכוניות, שאוთן החדרנו. הטנקים, התותחים

28. הפעולות האויריות בשם אל-שיח' בוצעה כל כולה בידי מטוסי חיל האוויר הישראלי, כולל מטוסי מיסטר, ולא כפי שנאוצר מוסר. בין היתר הותקפה בטיעות (3.11.56) משחתת בריטית בשם 'קריין', שוגנה במצרים טיראן, אך היא נפגעה באורח לא חמוץ. מטוסי חיל האוויר פגעו בשלושה תותחים, במספר עמדות ומוצבים, בסדנת רכב ובמחסנים. ספינת משא מצרי טובעה. על פעילות חיל האוויר בכיבוש מצרי טיראן ראה מבצע קדר – חיל האוויר, עמ' 176–192.

29. נאצר אכן מוסר פרטים נכונים על אבדות הצבא המצרי בסיני. לפי סיכון זה אל איבד הצבא המצרי בסיני 26 טנקים מסוג T-34 ו-34 טנק פיקוד פיקוד וכ-40 טנקים מסוג שָׁרְמַן. סיכום אבדות הצד של הצבא המצרי במערכות סיני (מטוסים, אניות, תותחים, טריזן, רכב ועוד) ראה: מ' דין, יומן מלחמת סיני, עמ' 200–201.

30. ראה העלה 29.

והמכוניות שהאויב תפס ניווקו לחילוין [בידיו] לפני שנתפסו.³¹ והוא סיכום הפעולות [המבצעים] בסיני. היה רק קרב אחד, הקרב באבו-עגילה, שמטרוו היה להפנות על ממציע הנסיגה. עלי ציון כאן שהקרב נשא אופי של נס ממשי, לאחר שחיל האויר שלנו הפסק לפעול בו בנובמבר וכוחותינו נאלצו לסתוגת תחת הפצצה כבדה של האויב. ובאשר לעמידה האמיתית באבו-עגילה – האויב הצליח להתגבר על התנגדות הכוח הקטן רק לאחר שוה הצליח למלא את המשימה שהוטלה עליו.³²

עובדיה ברורה

קיימת עוד עובדה ברורה. התברר כי הכוחות הישראליים השתחו [בלחימה] בין ה-30 באוקטובר וה-2 בנובמבר. ב-2 בנובמבר בערב הודיעו ישראל כי כבשה את ابو-עגילה. יש לשאול שאלה נוספת: מדוע לא ביצעה ישראל לבדה את הקונניה ומדוועת השתפהו אתה בריטניה וצרפת? אילו ישראל הייתה מסוגלת לעשות זאת לבדה, הרי בריטניה וצרפת היו מפקידות בידיה את משימת המלחמה נגד מצרים, והיו מספקות לה את העוראה שנזקקה לה בעלי רעם, ואו איש לא היה מבחין בכללם. אז המערה הייתה נראהית בעיני העולם כעניין שבין מצרים לישראל, ולא [כמלחמה] בין מצרים לבדה לבריטניה, צרפת וישראל.

הניסיונות החדשים העניקו לנו מידע על הצבא הישראלי, וידיעה זו הסירה ממחשבותם של רבים את המיתוס שאותו ניסתה ישראל לטרוף במשך שבע השנים האחרונות על אודות [cosa] הלחימה של כוחותיה. ישראל לא יכולה להתקדם עד אשר הוצאה לפועל הפקודה לסתוגת, לאחר ההתקurbות הבריטית-צרפתית.

יתר על כן, משך כל יום ה-30 מאוקטובר לא יכולה החטיבת הישראלית מס' 202 ליצור מגע עם גדור הצנחנים שהזננה מצד אל-חיטאן, למורות העובדה שלא הייתה כל התנגדות מצד כוחות יבשה [מצרים]. התקדמותה של אותה חטיבת הישראלית

31. אכן רוב העוצבות הלוחמות של הצבא המצרי הצלicho לסתוגת מסיני במועד עם מרבית הנשקי המסייע שלון. אביזות הצבא המצרי באמצעות יחסים. הצבא המצרי הצליח הודות לסייע הרוסי, ובפרק זמן קצר יחסית, להחותר את מלוא האבדות בצד ובאמצעי לחימה משופרים יותר. ראה מאמרו של יונה בנדמן, לעיל, הערה 1.

32. הקרב על ابو-עגילה ועמידתו של הצבא המצרי הוכיחו במשך המונם למלחמות. נאזר ציון ואת ברוב לאומי. כך עשו גם כלי התקשרות המצרים. בנספח מה-1957.5.7 לוגמה אמר, כי 'המערכה באבו-עגילה הייתה היחידה בין הצבא המצרי לבין ישראל', רדיו קאהיר, 6.7.1957. בಗילוון השבועון אחדר סאהה מה-12.12.56 פורסמה כתבה גדולה המתארת את הקרב באבו-עגילה ' בקרב היחיד שבו התנהלו קרבות ממשים בין כוחות מצרים וזהיל'. תיאור הקרב נמסר בשיחת כתוב בכיר של השבועון אחדר סאהה עם אלוף ('אמיראלאי') סעד אל-דין מתנולי – מפקד הכוח המצרי באבו-עגילה 'שהצליח להציג לקאהיר בשלום – לאחר דרך ארוכה מלאת הרתקאות'. לדברי מתנולי 'כוחותינו [באבו-עגילה] החזיקו מעמד חמישה ימים והוא נתנו לתקיפות מרכזיות מהחותמת ומהעורף ... הורדות לעמידת כוחותינו באבו-עגילה אפשרה הנסיגה המתוכננת של הכוחות המרכזיים המצרים מסיני'. הוא חור על גירסת נאזר בדבר השתתפות מטוסים צרפתיים בהתקפה על כוחותינו.

נעקרה על ידי מטוסים מצריים שגרמו לה אבדות כבדות. החטיבה לא יכלה להגיע לתמם [עד] לפני הלילה ב-30 באוקטובר.³³

העולם יודע

ועוד: קיימת העובדה, כי ישראל לא יכלה לכבות אף אחת מהערים כמו עזה, רפיח ואל-עריש עד ה-2 בנובמבר, זאת לאחר שככל מבצע הנסיגת מסיני הושלם בהצלחה.³⁴

אני מאמין כי העולם כולו יודע כי הגורם לתוכנית הנסיגת לא היה ישראל.³⁵ ישנה הוכחה ממשית קטנה שהיית רוצה להציג עלייה. ההוכחה זו היא ספר המבצעים של קולונל אסף שמחוני, שפקד על המבצעים בסיני ושמסמכיו נמצאו מונחים ליד גוינותו, לאחר שהטוס שבו חור לתל-אביב בסיום הפעולות הופל ביריות התותחים הירדניים. הרשימות שנכתבו בעברית בידי שמחוני עצמו לפני מותו תורגמו [בידי המצרים]. בדברו על הפעולות שביצעה חטיבה 202 בציר הדרומי אומר שמחוני:

- החטיבה מתקדמת לעבר תמד ונחיל. חטיבה 202 מבקשת [סיווע] מטוסים לפינוי הפצועים.
- הכוחות השופטים להתקפות-אוויר קשות.
- פעילות האויב נמשכה כל היום ולא יכולנו להעביר את הפצועים.

מסמכים

שמחוני גם כתב בכתב ידו את הדברים שלහן (מטורגים מעברית) [כך במקור] על פעולות אוגדה 38, שנייה את ההתקפה על ابو-עגילה:

- חטיבת השרין מס' 7 מתקדמת לעבר ابو-עגילה.
- לאחר כיבוש ابو-עגילה תהיה מטרתנו אל-חסנה.
- חטיבת השרין מס' 7 נמצאת מדרום לאבו-עגילה.

.33. בשעה 06:00 הגיע כוח צנחים למכאות הפלוגתי תמד המבוצר והם מוקש. הרשתות על תמד הостиימה בשעה 12:30. כוח החלוץ של חטיבה 202 עבר עם גード 890 ליד מצבת פרקר ב-30 באוקטובר בשעה 22:00. בכך הוא שפיעלות המטוסים המצריים שהחליה בבוקר ה-30 באוקטובר שיבשה את התקדמות החטיבה. ראה: 'תיאור קרונולוגי, עדויות חטיבה 200', ארכיוון מה'ד, מחלקה היסטורית, מצוטט מבצע קדר – חיל האויר, עמ' 128.

.34. רפיח נכבשה ב-1 בנובמבר בשעות הבוקר המוקדמות. רוב חילוי חטיבת ח'יר 5 המצרים הצלicho לסגת מרפיח בכיוון אל-עריש לפני שכוחות צה"ל מתקיבת ח'יר 1 (גולני) וחטיבה משוריינת 27 כבשו את מוצבי צומת רפיח בשעה 08:30. כוחות צה"ל נכנסו לאל-עריש בשעות הבוקר של ה-2 בנובמבר. זו נכגה רسمית באמצעות מושל הרזואה ב-2 בנובמבר, שעיה 14:20. פרטים על כיבוש הערים האלה ראה: מ' דין, יומן מערכת סיני, עמ' 141-137, 132-117.

להלן העורתי למבצע [מתורגמות מאנגלית – ולאUPI המקור העברי שצילומו מובא בעיתון. הנוסח העברי מובא בהערה]:³⁵

1. לא היו פקודות קבועות בשבייל המבצעים.
2. לא היה כל תיאום עליידי הפיקוד הגבוה.
3. חדר המבצעים לא שירת את האגפים השונים.
4. לעיתים לא היה אפשר להשיג את המפקד הממונה ואת קצין המטה שלו בפיקודם שלהם.
5. לא היו מוגעים רצופים עם היחידות ולא היו דיווחים ממפקדים בכירים.
6. פקודות הוצאו בידי המפקד, אך אגף המבצעים לא ביצ' עת תיאום המשימות.
7. הקצין הממונה על אגף המבצעים [רצו'ה לומר קצין האג'ם] לא ניהל את המבצעים באותו אג'.
8. כל הקצינים באגף מבצעים [קציני אג'ם] עזבו את עבודתם, ולא היה להם כל תפקיד פרט לפעולתם כקציני קישור בלבד.
9. חדר קצין המבצעים הצבאיים פיגר בעבודתו, וחיבב להיות סמוך לחדר המלחמה.
10. אגף המודיעין לא הביא כל תועלת ממשית.
11. נעשה ניסיון לשלוט על היחידות באמצעות מכשיר קשר. הניסיון הצלחת, אך הצלחת לא נמשכה והמכשיר יצא שבב מכלל שימוש.

נ'יב – לא היו כלל סיגריות ביחידות וכן שום פעולות רוחה [עד כאן התרגום מאנגלית של העורות אלוף שמונוי].

זהו תיאור הפעולות, כפי שנתן מפקד הכוחות הישראליים בסיני. קולו מהAKER של הקולונל שמונוי מספר את האמת על צבאה של ישראל.

35. להלן הנוסח העברי המקורי של העורות, אשר צילומו מופיע בעיתון; מדובר כנראה בהערות שדרש אלף שמונוי בקשר לתפקיד האג'ם בפיקוד דרום:
  1. אין כל פקל למלחמה.
  2. לא היה תאום עם דרגים גבוהים יותר.
  3. חדר המלחמה לא שרת בכלל את האגפים השונים.
  4. היו ימים שלא היה במטה לא האלוף ולא ראש המטה.
  5. לא היה קשר ליחידות ודיווחים לא היו מגיעים מלמטה.
  6. ניתנו הוראות ע"י האלוף ולא היו מגיעים לאגם לתרגום המטה.
  7. ק. [קצין] האגם לא ניהל את עבודתם האג'ם.
  8. כל קציני האגם הפכו להיות קשרים רצ'ים.
  9. מיקום חדר ק. [קצין] האגם לא טוב. צריך להיות צמוד לחדר המלחמה.
  10. לא היה שימוש ישיל בעקב. [בעבודת] המודיעין.
  11. נעשה ניסיון לשלוט על היחידות באמצעות מכשיר קשר. הוא הצליח אך לא נמשך וחבלי'.

ועתה העלה קטנה המגלה באיזו מידת הצלילה תכנית הנסיגה לסקל את הקונניה. מטרת אוגדה 38, לפי המסמכים של שמחוני, הייתה להגיע לאיסמאעילה ושם להיפגש עם הכוחות הבריטיים-צרפתיים.³⁶ כל זה נכשל והתנדף באוויר. אלהים היה עמנו. הוא הראה לנו את הדרך הנכונה ותמך בנו נגד האויבים.

36. הגדרה זו של מטרת אוגדה 38 אינה נכוןה; היא נועדה לחזק את גירסת נאצ'ר בדבר הקונניה היישראלית-בריטית-צרפתית. על כוחות צה"ל נאסר להתקדם עד חוף התעלה ב'הנחיות לפיקודת מבצע' לראש אג"ם מה-56.10.25, בחתימת הרמטכ"ל, נאמר במפורש בסעיף השיטה: 'התוצאות בקו מקביל לתעללה והמורחק ממנו לא פחות מ15 ק"מ מזרחה'. ראה: מ' דיין, יומן מערכת סיני, עמ' 183-182.